

The Journal of Spatial Planning & Geomatics

Research Paper

Pathology of Rural Guide Plan as The Most Important Tool of Rural Development Management in Iran (Case Study: Mashhad County)

Bahareh Tajgoli¹, Maryam Ghasemi^{2*}

1. Msc in Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
2. Assistant Professor in Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Received:2024/05/20
Accepted:2024/10/06

ABSTRACT

The rural guide plan, as a comprehensive development plan and the most important tool for managing rural development in Iran during the last four decades, emphasizes the preparation and implementation of projects that are all aimed at rural development, with the approach of limiting physical changes in the development of villages. The present study deals with the damage of the rural conductor plan by dividing it into four preliminary stages, preparation, approval, and implementation. The research method is applied in terms of objective and descriptive. In this study, 30 questionnaires were completed in the preliminary stage with the help of rural guide plan consultants, 48 questionnaires were completed in the preparation and approval stage with the help of rural consultants and experts, and 159 questionnaires were completed in the implementation stage with the help of rural people and experts, and a total of 285 questionnaires were completed. Became To identify the damages of the implementation phase of the rural guide plan in 6 villages in Mashhad County, which have been implemented for at least 10 years; It was chosen randomly. In the pathology of the preparatory stage of the rural guide plan, 18 identified injuries were placed under the two injuries of "theoretical approaches" with an average of 3.83 and "methodology" with an average of 3.8. Also, the exploratory factor analysis of 27 injuries identified in the plan preparation stage was reduced to 9 injuries with a 71.2% variance. The most important harm of this stage is "not paying attention to the real needs of the villagers" with a 19.63% variance. At the plan approval stage, 26 identified damages were placed under 9 factors with a 68.36% variance. The most important harm of this stage is "the diminutive role of village councilor and village council in the approval meeting" with a 15.9% variance. In the implementation phase, 23 injuries were placed under 8 factors with a 63.4% variance. The most important damages in the implementation phase of the rural guide plan are "unprincipled, incomplete, and half-completed project abandonment" with a 17.5% variance. Solving the identified challenges gives higher-level managers the possibility to formulate and plan an effective and beneficial plan by identifying the weak points and fixing them.

Keywords:

rural guide plan; Mashhad county; local communit;, rural managers; rural guide plan designers.

*Corresponding Author: Assistant Professor in Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

ORCID: 0000 0002 0238 8323

magh30@um.ac.ir

T

Extended Abstract**Introduction**

The rural guide plan represents the inaugural structured and comprehensive national initiative aimed at systematically organizing the spatial configuration of the country's rural settlements. This plan is regarded as the foundational element of village advancement and serves as the paramount instrument for the management of rural development within the context of Iran. Similar to other strategic frameworks, the rural guide plan encounters various obstacles throughout both the preparatory and execution phases, which impede the attainment of its objectives. Notwithstanding the Islamic Revolution Housing Foundation's extensive revisions to the project's architecture to fulfill developmental aspirations, it continues to face a multitude of challenges. In light of the plan's critical importance for the rural populace and its extensive implementation across the nation, it is imperative to delineate the obstacles it confronts. As of the year 1366 in the Iranian calendar, more than 39,000 rural guide plan designs have been formulated, with 19,000 of these designs having been executed. In the urban locality of Mashhad, from a total of 353 inhabited villages, 315 qualify for a guide plan, of which 295 villages have already had a plan developed, with 21 additional villages presently in the initial phase of planning. This scholarly inquiry seeks to address the question: What are the principal challenges associated with the rural guide plan during the preliminary phases, preparation, approval, and implementation?

Research Method

The present investigation is characterized by its applied objective and adopts a descriptive and analytical framework. The methodological approach employed encompasses qualitative techniques for the identification of damages, alongside quantitative methods aimed at assessing and prioritizing the most significant damages to the project. Data were amassed utilizing both bibliographic and field methodologies, with the primary instrument for data collection being a questionnaire specifically developed by the researcher. The statistical population of the study is comprised of four distinct cohorts: 1- inhabitants of the village, 2- rural specialists and local residents, 3- consultants involved in the rural guidance plan, and 4- experts participating in the approval assembly of the rural guidance plan. Their perspectives regarding the topic were gathered through interviews, questionnaires, and active involvement in the approval assemblies of the rural guidance plan. In the initial phase (prior to the formulation of the plan), 18 damages were discerned, 27 during the planning phase, 26 at the approval stage, and 26 during the execution phase, all of which were assessed using the Likert scale. The reliability of the research instrument was substantiated by Cronbach's alpha coefficients.

Result & Discussion

During the preliminary phase of the analysis, the identified challenges were systematically classified into two principal domains: "theoretical approaches" exhibiting an average score of 3.83 and "methodology" reflecting an average score of 3.8. In the course of study design, exploratory factor analysis facilitated the partitioning of the 27 recognized challenges into 9 distinct categories, elucidating 71.2% of the variance. The paramount issue at this juncture was identified as "not addressing the genuine needs of the villagers," which accounted for 19.63% of the variance. In the subsequent approval phase, 26 identified challenges were aggregated into 9 factors, elucidating 68.36% of the variance. The most pressing issue during this stage was determined to be "the limited participation of village councilors in the approval meeting," which constituted 15.9% of the variance. During the execution phase, 23 issues were consolidated into 8 factors, elucidating 63.4% of the variance. The predominant challenges in the implementation phase of the rural guide plan were identified as "unprincipled, incomplete, and abandoned projects," responsible for 17.5% of the variance. Addressing these identified obstacles affords senior managers the opportunity to formulate an effective and advantageous

plan by discerning weaknesses and rectifying them. To conduct a comparative analysis of the issues across various phases of the design, a one-sample T-test was employed. The significance of the issues in the preparatory phase of the rural guide plan, which scored 3.81, was markedly superior to that of the implementation phase (3.55), the preparation phase (3.28), and the approval phase (3.28), exceeding the theoretical mean.

Conclusion

The allocation of substantial financial resources is necessary for the preparation and execution of the rural guide plan, which is regarded as the most comprehensive and localized framework for rural development in Iran. The multifaceted impact of this plan on the spatial organization of rural settlements and their respective communities intensifies the imperative for a thorough analysis of the rural guide plan; such an analysis of all developmental programs and projects serves to elucidate the challenges and obstacles encountered, while simultaneously identifying and proposing actionable solutions to address these issues, thereby laying the groundwork for the maximal success of the plan. Evaluative studies indicate that the rural guide plan, which has instituted a structured order within the village, has fallen short of achieving its overarching and specific objectives, particularly when juxtaposed with analogous initiatives on a global scale concerning the physical development of rural settlements and the establishment of a foundation for sustainable rural advancement. Generally, rural development initiatives are conceptualized and structured to instigate transformations in the social dynamics of rural inhabitants; however, in practice, the anticipated changes seldom materialize. It is evident that by rectifying the deficiencies outlined in this discourse, one can reasonably anticipate that the endeavors and continued engagement of the Islamic Revolution Housing Foundation will yield results with greater assurance.

آسیب‌شناسی طرح هادی به منزله مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران (مطالعه موردی: شهرستان مشهد)

بهاره تاج‌گلی^۱، مریم قاسمی^{۲*}

۱. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.
۲. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۹

طرح هادی به‌منزله طرح جامع توسعه و مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی ایران طی حدود چهار دهه اخیر با رویکرد محدودیت تحولات کالبدی در توسعه روستاها، بر تهیه و اجرای پروژه‌هایی تاکید دارد که همگی در پی توسعه روستایی هستند. پژوهش حاضر به آسیب‌های طرح هادی روستایی به تفکیک چهار مرحله مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا می‌پردازد. روش پژوهش از جنبه هدف، کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی تحلیلی است. در این مطالعه تعداد ۳۰ پرسشنامه در مرحله مقدماتی به کمک مشاوران طرح هادی، تعداد ۴۸ پرسشنامه در مرحله تهیه و تصویب به کمک مشاوران و خبرگان روستایی و تعداد ۱۵۹ پرسشنامه در مرحله اجرا به کمک مردم و خبرگان روستایی تکمیل و در مجموع تعداد ۲۸۵ پرسشنامه تکمیل گردید. به منظور شناسایی آسیب‌های مرحله اجرای طرح هادی ۶ روستا در شهرستان مشهد که از اجرای طرح هادی آنها حداقل ۱۰ سال گذشته، به‌طور تصادفی انتخاب شد. در آسیب‌شناسی مرحله مقدماتی طرح هادی، ۱۸ آسیب شناسایی شده ذیل دو آسیب «رویکردهای نظری» با میانگین ۳۸۳ و «روش‌شناسی» با میانگین ۳۸ قرار گرفت. همچنین تحلیل عاملی اکتشافی ۲۷ آسیب شناسایی شده مرحله تهیه طرح را ذیل ۹ آسیب با ۷۱.۲ درصد واریانس قرار داد. مهمترین آسیب این مرحله «عدم توجه به نیازهای واقعی روستاییان» با ۱۹.۶۳ درصد واریانس است. در مرحله تصویب طرح، ۲۶ آسیب شناسایی شده به ذیل ۹ عامل با ۶۸.۳۶ درصد واریانس قرار گرفت. مهمترین آسیب این مرحله «کمرنگ بودن نقش دهیار و شورای روستا در جلسه تصویب» با ۱۵.۹ درصد واریانس است. در مرحله اجرا ۲۳ آسیب ذیل ۸ عامل با ۶۳.۴ درصد واریانس قرار گرفت. مهمترین آسیب‌های مرحله اجرای طرح هادی «اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه‌تمام رها شدن طرح» با ۱۷.۵ درصد واریانس است. بدیهی است رفع چالش‌های شناسایی شده به مدیران سطوح بالاتر این امکان را می‌دهد که با شناسایی نقاط ضعف و رفع آنها، به تدوین و برنامه‌ریزی طرحی موثر و سودمند دست یابد.

واژگان کلیدی:

طرح هادی روستایی، شهرستان مشهد، جامعه محلی، مدیران روستایی، طراحان طرح هادی.

۱. مقدمه

در حال حاضر رویکرد توسعه فضایی کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های توسعه کشور بوده و این رویکرد ساخت فیزیکی کالبدی روستاها را متناسب با شرایط جامعه روستایی نمی‌داند و لازمه تحول و توسعه روستایی را تغییر در ساختار کالبدی و فیزیکی می‌داند (عنابستانی و اکبری، ۱۳۹۰، ۹۳-۱۱۰). در این راستا «طرح هادی روستایی»^۱ اولین تلاش سازمان‌یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی کالبدی روستاهای کشور است. این طرح با مبنای ایجاد تغییر و تحول در ساختار فیزیکی-کالبدی، بخشی از فرآیند توسعه روستایی به‌شمار می‌رود و دارای سه خصلت مهم و متفاوت است، اول اینکه تهیه و اجرای طرح هادی روستایی در کشور بیش از ۳۵ سال سابقه دارد. دوم با توجه به وجود ۶۲۲۸۴ هزار آبادی در کشور در سال ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱، ۱۴۹)، گستره مکانی آن زیاد است. سوم اینکه طرح هادی جزو محلی‌ترین طرح‌ها است که مستقیماً با روستاها و اجتماع روستایی ارتباط دارد (رضوانی، ۱۳۹۰).

بر اساس آئین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای، ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مصوب ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیئت وزیران «طرح هادی طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را برحسب مورد در قالب مصوبات طرح ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند» (حق شعار و همکاران، ۱۳۹۱).

در حال حاضر طرح هادی روستایی سند توسعه روستا محسوب گردیده (باقلائی، ۱۳۸۶) و از آن به‌منزله طرح جامع توسعه روستایی (حیدری ساریان و همکاران، ۱۳۹۶، ۸۴) و مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران (علینقی پور و پوررمضان، ۱۳۹۳) یاد می‌شود. این طرح در ابعاد مختلف کالبدی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی مبنای توسعه روستایی و بخصوص توسعه کالبدی در روستاهای کشور است (حق شعار و همکاران، ۱۳۹۱). طرح هادی عموماً در پنج مرحله طرح‌ریزی و اجرا می‌شود و هرکدام از این مراحل دارای فرآیند چندبخشی است. مانند هر طرح دیگری، طرح هادی نیز در فرآیند تهیه تا اجرا با آسیب‌هایی مواجه است که مانع تحقق اهداف طرح می‌شود. این آسیب‌ها بر اساس مطالعات مقدماتی اولیه بر اساس هر مرحله شامل:

الف- آسیب‌های مرحله مقدماتی طرح هادی عمدتاً مربوط به آسیب‌های مدیریتی و رویکردها (شرح خدمات) است، به طوری‌که یکسان بودن شرح خدمات طرح برای تمام روستاهای کشور و عدم توجه به تفاوت‌های مکانی فضایی روستاهای کشور از مهمترین آسیب‌های پیش از تهیه طرح است. همچنین مواردی چون: تکراری بودن برخی از بندهای شرح خدمات طرح، کم توجهی به نگرش کلی و استراتژیک در تنظیم شرح خدمات، عدم مطالعه و شناخت واقعی نیازهای روستاییان پیش از تهیه طرح (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۳، ۲۳۴-۲۳۶)، عدم استفاده از رویکردهای جدید (برنامه‌ریزی راهبردی و مشارکتی با رهیافت توسعه پایدار)، عدم تعریف معیارهای درست تعیین صلاحیت

^۱ . Rural Physical Guide Plan or Rural Guide Plan

مشاورین (رسولی، ۱۳۹۶) و همچنین مشکلات موجود در روش‌شناسی طرح‌های هادی روستایی (وارثی و صابری، ۱۳۸۸) است.

ب- آسیب‌های مرحله تهیه طرح هادی روستایی شامل: عدم برداشت دقیق و صحیح از وضع موجود، اجرای الگوهای طراحی شهری و قوانین مکتوب شهری در روستاها بدون در نظر گرفتن موقعیت و نیازها (زارعی، ۱۳۸۸، ۷)، استفاده از سرانه‌های مصوب شهری در حوزه روستایی بدون توجه به زمینه‌های لازم کاربری در روستا، نبود ارتباط عمودی مناسب بین طرح هادی و طرح‌های بالادست مانند طرح‌های ساماندهی و مطالعات منطقه‌ای، تاکید زیاد به کمیت‌ها و بی‌توجهی به کیفیت، دیده نشدن دقیق حوزه بلافصل موثر در حیات روستا، عدم توجه به نیازهای روستاییان در مرحله تهیه طرح و عدم انطباق طرح با نیازهای روستاییان (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۳، ۲۳۴-۲۴۰)، نداشتن برنامه مالی مدون در مرحله تهیه طرح برای مرحله اجرای طرح ضعیف بودن طرح‌های هادی تهیه شده است.

پ- آسیب‌های مرحله تصویب طرح هادی روستایی شامل مواردی چون: نداشتن حق رای دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا در کمیته تصویب طرح‌های هادی (رسولی، ۱۳۹۶)، در نظر نگرفتن پیامدهای جنبی طرح در هنگام تصویب، وجود و اعمال قوانین و مقررات متناقض و متفاوت در مورد اراضی کشاورزی و باغات (شکوهی بیدهندی و خلیجی، ۱۳۸۸، ۴)، تصویب کمی طرح‌ها و عدم توجه به ابعاد مختلف طرح در مرحله تصویب است.

ت- آسیب‌های مرحله اجرای طرح هادی روستایی شامل: ضعف در قوانین اجرایی طرح‌ها، کمبود بودجه و نیروهای پیمانکار در اجرا، همکاری ضعیف مردم در اجرای طرح، نظارت ضعیف مسئولان محلی روستا بر اجرای طرح، تغییر کیفیت کالبد روستا از راه یکسان‌سازی با استفاده از امکانات غیربومی (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۳، ۲۳۸-۲۳۶)، عدم اتمام کامل طرح‌های هادی (اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه تمام رهاشدن طرح توسط پیمانکاران) (خدایی استیوار و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۱)، بی‌تجربگی و تخصص پایین برخی از پیمانکاران، عدم شناخت پیمانکاران و مشاوران طرح‌ها از محیط‌های روستایی (رضایی و صفا، ۱۳۹۲، ۱۰)، نبود تشکیلات اجرایی طرح در سازمان‌های مربوطه (شکوهی بیدهندی و خلیجی، ۱۳۸۸، ۴)، طولانی بودن اجرای طرح‌ها و وجود فاصله زمانی بین تهیه تا اجرای طرح.

ث- آسیب‌های مرحله ارزیابی طرح هادی: این مرحله را نه تنها باید در زمان اجرای پروژه‌ها و طرح‌ها انجام داد بلکه مدتی پس از اتمام آنها نیز به جهت بررسی عملکرد کلی شامل آثار مستقیم و غیرمستقیم و ثانویه آنها باید ارزیابی مجدد صورت گیرد. فراهم کردن ابزار مدیریت لازم برای نظارت، کنترل، جهت‌دهی و بهبود کارایی مهمترین اهداف هر ارزیابی است که بر اساس آن بتوان تجدیدحیات و هدایت روستا را به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی جامعه روستایی فراهم آورد (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۳، ۲۴۷). بررسی‌ها نشان می‌دهد، پس از اجرای طرح‌های هادی هیچ‌گونه ارزیابی صورت نمی‌گیرد تا میزان تحقق و موفقیت طرح مورد سنجش قرار گیرد و در واقع مرحله ی پنجم تهیه طرح‌های هادی که همان مرحله ارزیابی است و در حیطه ی وظایف هیچ نهادی قرار ندارد. لذا به دلیل اینکه طرح‌های هادی فاقد مرحله ارزیابی هستند، آسیب‌شناسی این مرحله برای طرح‌های هادی عملاً امکان پذیر نیست.

اگرچه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ساختار این طرح را برای دستیابی هرچه بیشتر به اهداف توسعه‌ای بارها بازبینی و اصلاح کرده است؛ اما همچنان با مشکلات متعددی دست به گریبان است. از این رو با توجه به تغییرات و تحولات به‌وجودآمده در جامعه روستایی (تغییر شیوه معیشت، مهاجرت، بیکاری، فقر، ضعف امکانات و...) و رسالت طرح هادی و همچنین فراگیری این طرح در کل کشور و اهمیت زیاد آن برای جامعه روستایی، شناسایی آسیب‌های این طرح ملی اهمیت بسزایی دارد؛ زیرا با دستیابی به این مهم، بستر علمی و شناختی لازم برای تقویت بیش‌ازپیش طرح هادی فراهم خواهد آمد و می‌توان انتظار داشت که تلاش‌ها و پیگیری‌های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با اطمینان بیشتری به ثمر خواهد نشست (ذوالفقاری و صیدایی، ۱۴۰۱، ۶). باتوجه به اینکه از سال ۱۳۶۶ تاکنون بیش از ۳۹۰۰۰ طرح هادی روستایی تهیه و تعداد ۱۹۰۰۰ طرح هادی در نواحی روستایی سراسر کشور به اجرا درآمده است و تعداد ۱۱۵۷۴ طرح هادی از بازه ده ساله‌ی خود عبور کرده و مورد بازنگری قرار گرفته است (معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۹)؛ و با توجه به وجود اشکالات متعدد در طرح‌های گذشته و اینکه در بسیاری از روستاهای کشور، تهیه طرح هادی در حال اجرا است، لزوم آسیب‌شناسی و جلوگیری از تکرار نقایص اهمیت دارد. امر مهمی که تاکنون پژوهشگران عرصه روستایی کمتر به آن توجه داشته‌اند (ذوالفقاری و صیدایی، ۱۴۰۱، ۶۳).

منطقه مورد مطالعه شهرستان مشهد است. از مجموع ۵۶۱ آبادی تعداد ۳۵۳ آبادی دارای سکنه بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱، ۵۲)، و از این تعداد ۳۱۵ روستا واجد شرایط تهیه طرح هادی بوده که تاکنون برای ۲۹۵ روستا طرح هادی تهیه شده و طرح هادی ۲۱ روستای دیگر در مرحله مقدماتی (تعیین محل) و تهیه است. همچنین تعداد ۱۷۳ طرح هادی از افق ۱۰ ساله خود عبور کرده و طرح بازنگری آنها تهیه شده و یا در دست تهیه است. از مجموع ۱۷۳ روستا، طرح بازنگری ۲۰ روستا در مرحله تهیه، ۱۰۷ روستا در مرحله تصویب و ۴۶ روستای دیگر نیازمند بازنگری هستند (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهرستان مشهد، ۱۴۰۰). بر اساس آنچه گفته شد پژوهش حاضر در پی پاسخ این سوال است: مهمترین آسیب‌های طرح هادی روستایی در مراحل مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا کدامند؟

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۲-۱- پیشینه نظری

کنکاش در ادبیات مربوط به طرح هادی روستایی نشان می‌دهد در هیچ‌یک از منابع به‌طور مشخص به بحث در زمینه رویکرد نظری پرداخته نشده است. اما، مبتنی بر تعریف، اهداف و ساختار شرح خدمات به‌ویژه تأکید اساسی بر سه مؤلفه شناخت، تحلیل و طرح می‌توان به این نتیجه رسید که طرح هادی روستایی با الگوبرداری از طرح جامع شهر، متأثر از رهیافت برنامه‌ریزی جامع (خردگرا) است (عبدی دانشپور، ۱۳۸۷ به نقل از عزیزپور، ۱۳۹۱). چالش‌هایی که این رهیافت با آن روبرو است، اساساً ریشه‌اش به مبانی اندیشه‌ای این رهیافت برمی‌گردد. مبنای نظری این رهیافت برخاسته از نظریه کارکردگرایی است (احمدیان، ۱۳۸۲). نظریه کارکردگرایی در چارچوب مفهومی خود بر مفروضاتی تأکید دارد که رهیافت برنامه‌ریزی جامع (خردگرا) شدیداً از آن تأثیر پذیرفته است، این مفروضات در چارچوب چهار مؤلفه به بدین شرح هستند:

آمایش فضا و ژئوماتیک

الف- هستی‌شناختی: در چارچوب طرح هادی روستایی، بعد مادی فضای روستایی که دارای تجلی کالبدی است، از اهمیت بیشتری برخوردار است. به همین علت، بعد اجتماعی اقتصادی که ماهیتی معنایی دارد، مورد توجه قرار نمی‌گیرد. «آنچه به‌راستی اتفاق می‌افتد، تغییر در بافت کالبدی روستا، آن هم در حد شبکه معابر و پس و پیش کردن واحدهای مسکونی و تأسیسات است، حال آنکه این‌گونه تغییر به تغییرات ناخواسته کارکردی منجر می‌شود. اراضی روستایی، به‌ویژه در لبه‌های معابر، ماهیت خود را به‌عنوان عامل تولیدی از دست می‌دهند و به کالا تبدیل می‌شوند؛ با تغییر الگوی مسکن، بسیاری از عوامل و فضاها می‌شوند از فعالیت اقتصادی حذف می‌شوند و نهایتاً، منابع کمیاب روستا، آب و زمین، به خدمت ساخت‌وساز و الگوی زیستی شبه شهری در می‌آیند. در غیاب ساختارهای متناسب حقوقی و نظارتی، کاربری‌ها تغییر می‌یابند و پس از چندی، روستا به شهر یا شهرکی خدمت‌مندی، به‌دور از سرشت تولیدی خود، تبدیل می‌شود» (سعیدی، ۱۳۹۱). بنابراین تحول کالبدی ناپستی بدون تحول اجتماعی اقتصادی فضای روستایی انجام گیرد، چراکه به علت اجتماعی بودن روستا، ماهیت انسانی آن بر ماهیت طبیعی‌اش (کالبدی) برتری دارد. متأسفانه بسیاری از نظریه‌های رایج به اندازه کافی پیچیدگی‌های اقتصادی-اجتماعی مناطق روستایی را مورد توجه قرار نمی‌دهند که منجر به راهبردهای توسعه ناکارآمد می‌شود (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۱).

ب- انسان‌شناسی: اولین و مهمترین اشکال انسان‌شناختی کارکردگرایی، نگاه جبرانگاری آن به انسان است (فصیحی، ۱۳۸۹). طرح هادی روستایی سازوکاری است برای جلوگیری از رفتارهای اتفاقی انسان در فضا؛ تا زمینه را برای قابل پیش‌بینی ساختن رفتارهایی که متأثر از نیازهای جدید و یا خلاقیت‌های فردی پدید می‌آیند؛ فراهم کند. در این بین، برنامه‌ریزان بدون توجه به نیازهای اساسی، به برقراری نظم (آن هم کالبدی) و جامعه‌پذیری روستاییان از طریق تعیین ضوابط و مقررات فیزیکی مشترک اقدام می‌کنند. البته در تعیین این ضوابط و مقررات (یا به عبارتی هنجارهای موردتوجه برنامه‌ریزان) نیز به منشأی فراروستایی (شهری) توجه دارند. بر مبنای این نگاه، انسان روستایی نمی‌تواند خالق ضوابط و مقررات متناسب با مقتضیات خود در بهره‌برداری از فضا باشد. بلکه، این برنامه‌ریز است که با دانش خود می‌تواند در خلق ضوابط و مقررات البته با منشأ شهری برای کنترل رفتار روستاییان عمل کند. نکته دیگر نگاه ابزاری کارگزاران دولتی به روستایی در راستای منافع دستگاهی است. این مسئله را هم در تهیه و هم در اجرای طرح هادی روستایی می‌توان مشاهده کرد. بدین‌صورت که، برای کارگزاران دولتی آنچه اهمیت دارد فایده‌مندی پروژه در تهیه و اجرا برای دستگاه اجرایی (به‌ویژه از بعد کمی) است. در واقع دستگاه‌های اجرایی بجای کسب رضایتمندی از روستاییان به دنبال رضایتمندی دولتی هستند.

ج- معرفت‌شناسی: از نظر معرفتی طرح هادی روستایی دارای رویکردی اثباتی است، و این خود متأثر از تأکید یکی دانستن جهان انسانی با جهان مادی از بعد هستی‌شناختی است. با توجه به حاکمیت رویکرد اثباتی، الگوی برنامه‌ریزی در طرح هادی روستایی متأثر از الگوی خطی مبتنی بر فرایند سه‌گانه شناخت، تحلیل و طرح استوار است. این الگو اصولاً دارای محدودیت‌هایی است که نمی‌تواند شناختی همه‌جانبه و دقیق از کلیات حیات روستا و تحولات

آن به دست دهد. زیرا قبل از هر چیزی وابسته به اجزای یک نظام است تا بررسی ساختار کلی آن، و این خصیصه با توجه به ماهیت پیچیده و پویای روستا، استفاده از روش مذکور را با محدودیت‌های زیادی مواجه می‌سازد.

د- روش‌شناسی: توسعه و گسترش جهان‌بینی جزءنگر در چارچوب منطق دکارتی زمینه‌ساز ظهور روش‌شناسی کمی شد که برای کشف واقعیات اجتماعی پدیده را بایستی به اجزایی خردتر تقسیم کرد و آن بخشی که به حس درمی‌آید مورد بررسی قرار داد. این روش‌شناسی در طرح هادی نیز مورد توجه قرار گرفت. تأکید بر روش‌ها، فنون و ابزار کمی (فن محوری)، محوریت برنامه‌ریزان و تخصص آنها در ارائه برنامه و طرح توسعه، پهنانگری در مطالعه با حضور کوتاه‌مدت در روستا و مراجعه به افرادی خاص مصادیق این روش‌شناسی در تهیه طرح هادی است (عزیزپور، ۱۳۹۱). تأکید بیش از حد بر روش‌های کمی و برون‌زا در این طرح‌ها اغلب ارزش افزوده اقدامات درون‌زا و کیفی را که به بینش بازیگران محلی توجه می‌کند، نادیده می‌گیرد (Podmaniczky, 2008). خروجی حاصل از طرح هادی چند مرحله به شرح زیر است:

۱- مرحله مقدماتی (پیش از تهیه طرح هادی): در این مرحله معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان، با توجه به اعتبارات تخصیص یافته و شاخص‌های موجود روستاهای اولویت‌دار را جهت تهیه طرح هادی انتخاب کرده و پس از طی مراحل با ارائه شرح خدمات به مشاور، قرارداد تهیه طرح منعقد و پس از تصویب به اجرا در می‌آید.

۲- تهیه طرح هادی روستایی: این مرحله با ابلاغ دستورالعمل‌ها و توصیه‌های اجرایی از سوی کارفرما به مشاور شروع می‌گردد و مهمترین مرحله از فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی است. کلیه بررسی‌های کارشناسی، فنی، طراحی و مطالعاتی توسط مشاور طرح در چارچوب شرح خدمات و شرایط عمومی طبق قرارداد تهیه طرح انجام می‌گردد.

۳- تصویب طرح هادی روستایی: پیش از تصویب طرح هادی روستایی، طی جلسه‌ای تحت عنوان کمیته کارشناسی، مشاور طرح تهیه شده را ارائه میکند و پس از بررسی‌های لازم طرح به جلسه تصویب رفته و پس از بررسی کارشناسان و مسئولین به تصویب می‌رسد.

۴- اجرای طرح هادی: پس از ابلاغ طرح هادی از سوی استانداری به فرمانداری و مسئولین محلی، طرح هادی روستایی وارد فاز اجرایی می‌گردد. نقشه پیشنهادی کاربری اراضی و ضوابط طرح هادی به‌عنوان سند معتبر قانونی و راهنمای عمل مسئولین ذی‌ربط جهت توسعه آتی روستا محسوب می‌گردد (کیوانلو، ۱۳۷۶).

با توجه به اینکه طرح هادی مهمترین طرح عمران روستایی و مبنای سیاست‌گذاری در نواحی روستایی است و همچنین با توجه به وسعت اقدامات انجام شده در اجرا و سپردن آن به بخش مهمی از مسئولیت‌های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و با در نظر گرفتن اثرات فرضی اجرای طرح‌های فوق بر مناطق روستایی کشور که در حال تحول نیز است (حیدری و حضرتی، ۱۳۹۸)، آسیب‌شناسی طرح‌های هادی روستایی به منظور بازنگری مجموعه اقدامات و دستاوردهای آن ضروری است. مطابق شکل ۱ در این مطالعه آسیب‌شناسی طرح هادی به تفکیک چهار مرحله مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا بررسی گردید.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

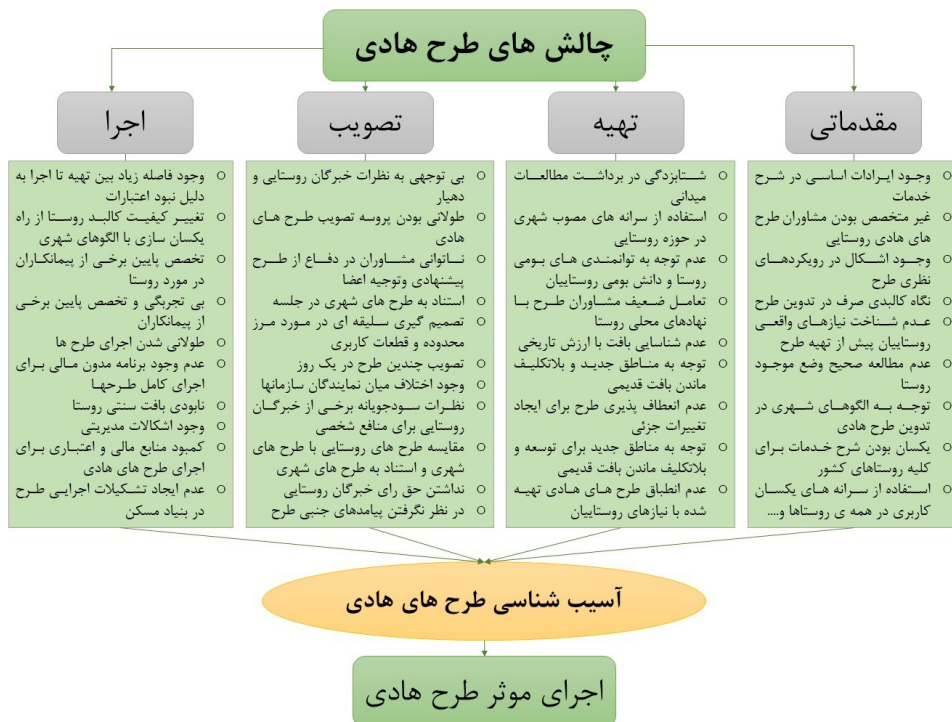

Figure 1. The conceptual model of the research

۲-۲- پیشینه تجربی

در منابع خارجی به بررسی مطالعات مشابه در زمینه طرح‌های توسعه کالبدی روستایی دیگر کشورها پرداخته شده است. بوئر و بودجورووا^۱ (۲۰۱۱) وجود مشکلات مالی و پایین بودن سطح آگاهی و شناخت روستاییان در زمینه طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی را به عنوان مهمترین چالش توسعه کالبدی روستا معرفی می‌کند. لانگ و همکاران^۲ (۲۰۱۱) با ارزیابی توسعه کالبدی در مناطق روستایی چین، مهمترین مشکلات و موانع اجرای طرح‌های توسعه کالبدی را ضعف در سیاست‌گذاری دولتی و نبود انگیزه‌های کافی برای توسعه عمرانی روستاها، تقلید از طرح‌های شهری و از بین رفتن بافت سنتی روستاها، کمبود منابع مالی برای اجرای طرح‌ها و پروژه‌های توسعه کاربری، عدم توجه کافی به توسعه مناطق روستایی، تاکید بیش از حد بر صنعتی‌سازی و شهرنشینی، سنتی بودن کشاورزی، شکاف درآمدی بین مناطق روستایی و شهری و پراکندگی مناطق روستایی و موقعیت‌های جغرافیایی آنها دانسته‌اند. به عقیده شیجی و همکاران^۳ (۲۰۱۲) ضعف مدیریتی و نبود اعتبارات کافی و عدم حمایت مالی از روستاییان برای ایجاد اصلاحات، بروز مسائل زیست‌محیطی و آسیب به طبیعت در روستا، وجود برخی مشکلات فنی در اجرای طرح‌ها و آشنایی اندک دست‌اندرکاران طرح‌ها با شرایط اجتماعی فرهنگی مناطق روستایی از مهمترین مشکلات اجرای اصلاحات زیرساختی کالبدی است که سبب کاهش اثربخشی فعالیت‌ها می‌شود.

^۱ . Bauer & Budjurova

^۲ . Long

^۳ . Shijie

در ارتباط با ارزیابی طرح‌های هادی از سال ۱۳۶۶ به بعد مطالعات مختلفی در قالب کتاب، پایان نامه، مقالات و سایر مطالعات علمی انجام شد. اما سابقه مطالعات در زمینه آسیب‌شناسی اجرای طرح هادی در ایران چندان طولانی نیست. تحقیقاتی که در رابطه با موضوع آسیب‌شناسی طرح هادی یا مشابه آن در کشور انجام شده، به شرح زیر است:

افراخته (۱۴۰۱) در «ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی ایران مبتنی بر نگرش خبرگان دانشگاهی و دستگاه‌های اجرایی» نشان داد که پیامدهای منفی این طرح متأثر از روندهایی همچون دولت محوری، ضعف تعاملات سازمانی، ضعف توان تخصصی مشاوران تهیه طرح، ضعف توانمندی‌های جامعه محلی، ضعف توجه به مشارکت جامعه محلی و تسلط نگرش نوگرایانه بر تهیه طرح است. عنابستانی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود تحت عنوان «چالش‌های برنامه‌ریزی کالبدی در روستاهای ایران با تاکید بر طرح‌های هادی روستایی» به این نتیجه رسیده‌اند که چالش‌های موجود در فرآیند تهیه طرح‌های هادی شامل: شرح خدمات (۷۳/۲۹٪)، مشارکت (۷۸/۳۳٪)، سازمانی و سیستمی (۷۳/۲۹٪) و ویژگی‌های مشاور (۷۶/۶٪) است. ذوالفقاری و صیدایی (۱۴۰۱) در پژوهش خود تحت عنوان «آسیب‌شناسی ساختاری طرح هادی به منزله فراگیرترین طرح توسعه روستایی در ایران» به این نتیجه رسیده‌اند که مهمترین آسیب‌های ساختاری طرح هادی در سه مضمون فراگیر «آسیب‌های برون سازمانی»، «فنی اجرایی» و «مدیریتی» دسته‌بندی می‌شود. این مضامین از ۱۰ مضمون سازمان دهنده و ۱۰۵ مضمون پایه تشکیل شده‌اند. خدایی استیوار و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش خود تحت عنوان «تحلیل موانع اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان تبریز» به این نتیجه رسیده‌اند که پنج عامل مدیریتی برنامه‌ریزی، کالبدی، زیست‌محیطی، دانشی اطلاعاتی و فنی در حدود ۷۱.۷۳ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کنند. سه گویه عدم مشارکت روستاییان در فرآیند مدیریت طرح‌ها، عدم تناسب طرح با نیازها و مسائل اصلی روستاییان، عدم آشنایی مدیران، پیمانکاران و مشاوران طرح‌ها با محیط‌های روستایی رتبه‌های اول تا سوم مهمترین مشکلات را به خود اختصاص دادند. کمانرودی کجوری و مجیدی (۱۳۹۶) در پژوهش خود تحت عنوان «آسیب‌شناسی طرح‌های هادی روستایی در جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی» به این نتیجه رسیده‌اند که آسیب‌های اجرایی طرح هادی روستایی در دفع آب‌های سطحی، عمدتاً متأثر از آسیب‌های مدیریتی و رویکردها (شرح خدمات)، عدم انجام مطالعات شبکه دفع آب‌های سطحی در حوضه آبخیز و عدم توجه به شیوه مدیریتی در اجرای طرح‌های هادی روستایی و عدم توجه به تسهیلگری و به مشارکت طلبیدن مردم روستا است. بنابراین بازنگری رویکردها در شرح خدمات طرح هادی روستایی و اتخاذ شیوه مدیریت مشارکتی ضروری هست. مظفر و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهش خود تحت عنوان «ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران» به ارائه رهنمودهایی برای بازخورد طرح‌ها و اصلاح رویکرد آنها نسبت به مداخله در محیط طبیعی و محیط‌زیست روستاها، پرداخته است. مهم‌ترین آنها اصلاح شرح خدمات تهیه طرح‌ها و سوق دادن آنها به سمت اولویت بخشی به مطالعات محیطی و همچنین رویکرد بوم محور در تهیه و اجرای طرح‌ها است. مطالعه پیشینه پژوهش نشان می‌دهد در تعداد زیادی از تحقیقات انجام شده؛ صرفاً به بررسی اثرات مثبت و منفی طرح هادی در نواحی مختلف و نه آسیب‌شناسی پرداخته شده است. بنابراین محقق از ارائه این مطالعات در پیشینه تحقیق خودداری کرده، لیکن از مفاهیم و نتایج آنها استفاده شده است. مطالعه حاضر از این حیث که آسیب‌های وارده به

طرح هادی را به تفکیک مراحل مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا بررسی می‌کند، از نظر موضوعی دارای نوآوری است. همچنین با توجه به اینکه در شهرستان مشهد ۲۸۷ روستا دارای طرح هادی هستند و تاکنون پژوهشی مبنی بر آسیب‌شناسی این طرح‌ها انجام نشده است، از لحاظ محدوده مورد مطالعه نیز دارای تازگی است. همچنین از نظر زمانی با توجه به اینکه تا سال ۱۴۰۱ حدود ۳۵ سال از تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی می‌گذرد، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

۳. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از جنبه هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش تحقیق توصیفی تحلیلی است. نوع تحقیق در مرحله شناسایی آسیب‌ها تا حدی کیفی (مصاحبه) و در مرحله ارزیابی و شناسایی مهمترین آسیب‌های وارده به طرح کمی است. گردآوری اطلاعات در مورد سابقه پژوهش و مبانی نظری به کمک مطالعات کتابخانه‌ای، مراجعه به سازمان‌های ذی ربط و جستجو در شبکه‌های اینترنتی مرتبط با موضوع آسیب‌شناسی طرح‌های هادی انجام شد. جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پژوهش با روش پیمایش میدانی و همچنین مصاحبه انجام گردید. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. جامعه آماری پژوهش، در چند سطح تعریف شده است. جامعه آماری پژوهش به چهار دسته ۱- مردم روستا، ۲- خبرگان و دهیاران روستایی، ۳- مشاوران طرح هادی و ۴- کارشناسان حاضر در جلسه تصویب طرح هادی تقسیم می‌گردند که نظرات ایشان با روش‌های مصاحبه، پرسشنامه و شرکت در جلسات تصویب طرح هادی، جمع‌آوری شده است. با توجه به گستردگی موضوع و همچنین محدودیت زمان و نیروی انسانی، بجز گروه چهارم، در هر گروه از جامعه آماری، تعدادی از افراد به عنوان حجم نمونه انتخاب شده‌اند که به شرح زیر است:

۱- به منظور آسیب‌شناسی «مرحله مقدماتی و تهیه طرح هادی» از نظرات ۳۰ نفر از مشاوران که طراح طرح هادی هستند، استفاده شده است. انتخاب ۳۰ نفر به این دلیل بود که بتوان علاوه بر آمار توصیفی از آمار استنباطی هم در تحلیل نتایج استفاده کرد. این افراد به کمک کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و همچنین شرکت در جلسات تصویب طرح هادی و معرفی به روش گلوله برفی شناسایی شدند.

۲- به منظور آسیب‌شناسی «مرحله تصویب طرح هادی»، واحد تحلیل شامل: الف- مشاوران طرح، ب- دهیاران و شورای روستاها و ج- کارشناسان حاضر در جلسه اعم از نماینده بنیاد مسکن، نماینده میراث فرهنگی، نماینده استانداری، نماینده راه و شهرسازی، نماینده سازمان آب و ... بود. با توجه به محدود بودن تعداد و همچنین ثابت بودن کارشناسان در تمامی جلسات نمونه‌گیری انجام نشد و از نظرات تمامی آنها طی شرکت در جلسات تصویب استفاده گردیده است. علاوه بر این تعداد ۱۸ نفر از دهیاران و خبرگان روستایی، به طور تصادفی انتخاب و در تکمیل پرسشنامه مربوط به آسیب‌های تصویب طرح هادی شرکت کردند. در این بخش از نظرات ۳۰ نفر از مشاوران طرح هادی که در مرحله آسیب‌های تهیه طرح هادی مشارکت داشتند، به منظور بررسی آسیب‌های مرحله تصویب طرح هادی نیز استفاده شد.

۳- از آنجا که مدیران محلی/دهیاران و مردم روستایی، درگیر اجرای طرح هادی هستند، جامعه آماری تحقیق در آسیب‌شناسی «مرحله اجرای طرح هادی» را این دو گروه تشکیل می‌دهد. بدین منظور ۶ روستا در شهرستان مشهد (شکل ۲) که از اجرای طرح هادی آنها حداقل ۱۰ سال گذشته باشد؛ با حفظ پراکنش در دهستان‌های مختلف شهرستان به طور تصادفی انتخاب و با استفاده از فرمول کوکران با خطای مطلوب ۰.۰۸ و با حجم خانوار ۱۹۷۶، حجم خانوارهای نمونه معادل ۱۴۰ برآورد شد. حجم برآورد شده در هر یک از روستاهای مورد بررسی با استفاده از سهمیم به نسبت تعیین گردید، خانوارهای نمونه در هر روستا به طور تصادفی انتخاب و در تکمیل ابزار پژوهش همکاری کردند. لازم به ذکر است علاوه بر جامعه محلی تعداد ۱۸ نفر از دهیاران شهرستان نیز در تکمیل پرسشنامه همکاری داشتند. در مجموع در تکمیل ابزار پژوهش در مرحله اجرای طرح ۱۵۹ نفر به شرح جدول ۱ مشارکت داشتند.

$$n = \frac{\frac{1.96^2 \times 0.5 \times 0.5}{0.08^2}}{1 + \frac{1}{1976} \left(\frac{1.96^2 \times 0.5 \times 0.5}{0.08^2} - 1 \right)} = 140$$

جدول ۱. روستاهای نمونه پژوهش و حجم نمونه در هر یک از روستاهای شهرستان مشهد

بخش	دهستان	روستا	تعداد خانوار ۱۳۹۵	تعداد خانوار نمونه
احمدآباد	سرجام	ده غیبی	۵۳۹	۳۸
احمدآباد	پیوه ژن	امام تقی	۱۹۹	۱۴
مرکزی	کنویست	برزش آباد	۳۹۸	۲۸
مرکزی	درزآب	ماریان	۴۲۰	۳۰
رضویه	پایین ولایت	چاهک	۱۹۸	۱۴
رضویه	میامی	خادم آباد	۲۲۲	۱۶
مجموع	-	-	۱۹۷۶	۱۴۰

Table 1. Sample villages of the research and sample size in each village of Mashhad County

شکل ۲. پراکنش روستاهای مورد مطالعه در دهستان‌های شهرستان مشهد

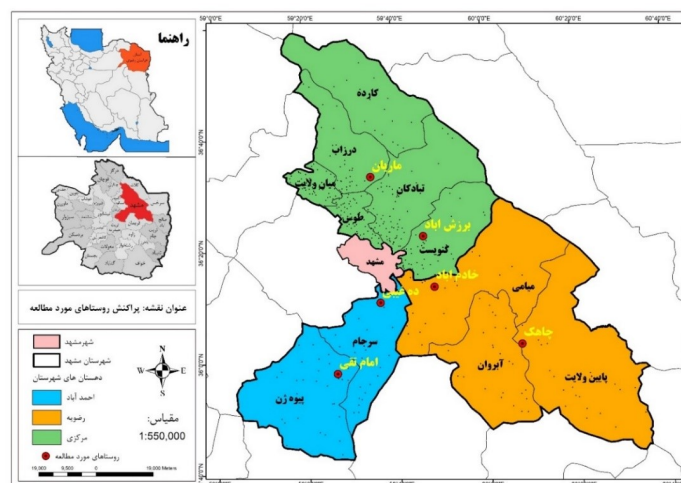

Figure 2. Distribution of the studied villages in the rural areas of Mashhad County

لازم به ذکر است که شناسایی آسیب‌ها بر مبنای سابقه تحقیق و مطالعات پیشین و همچنین مطالعات اکتشافی از قبیل مصاحبه با کارشناسان و خبرگان و نهادهای مرتبط با اجرای طرح هادی و همچنین شرکت در جلسات تصویب طرح هادی انجام شده است. در مرحله مقدماتی (پیش از تهیه طرح) تعداد ۱۸، در مرحله تهیه طرح تعداد ۲۷، در مرحله تصویب تعداد ۲۶ و در مرحله اجرا تعداد ۲۶ آسیب شناسایی و در طیف لیکرت کمی شد. ضرایب آلفای کرونباخ مطابق جدول شماره ۲، حاکی از پایایی مطلوب ابزار پژوهش است.

جدول ۲. واحد تحلیل، تعداد شاخص و ضرایب آلفای کرونباخ آسیب‌های طرح هادی

مراحل طرح هادی	واحد تحلیل (۱)	تعداد نفر	واحد تحلیل (۲)	تعداد نفر	تعداد شاخص‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
مقدماتی	مشاوران طرح هادی	۳۰	-	-	۱۸	۰.۷
تهیه	مشاوران طرح هادی	۳۰	خبرگان روستایی	۱۸	۲۷	۰.۸۰۷
تصویب	مشاوران طرح هادی	۳۰	خبرگان روستایی	۱۸	۲۶	۰.۷۶۱
اجرا	روستاییان	۱۴۰	خبرگان روستایی	۱۹	۲۶	۰.۷۸۱

Table 2. Unit of analysis, number of indicators and Cronbach's alpha coefficients of rural guide plan damages

۴. یافته‌های تحقیق

ابتدا ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان بررسی شد.

الف- مدیران محلی: میانگین سن دهیاران ۳۵ سال، حداقل ۲۹ سال و حداکثر ۵۰ سال بوده است. از مجموع ۱۹ دهیار، ۱۷ نفر (معادل ۸۹.۵ درصد) از آنها مرد و ۲ نفر (معادل ۱۰.۵ درصد) زن بوده، کلیه دهیاران مورد بررسی متاهل بوده، و ۱۸ نفر (معادل ۹۴.۷ درصد) بومی و ۱ نفر (معادل ۵.۳ درصد) غیربومی بوده‌اند. از نظر تحصیلات ۳ نفر (معادل ۱۵.۸ درصد) دارای دیپلم، ۲ نفر (معادل ۱۰.۵ درصد) فوق دیپلم، تعداد ۱۲ نفر (معادل ۶۳.۲ درصد) لیسانس و تعداد ۲ نفر (معادل ۱۰.۵ درصد) کارشناسی ارشد بودند. دهیاران در رشته‌های مختلفی مانند معماری، مکانیک، نرم افزار، حقوق، زراعت و ... تحصیل کرده‌اند. کلیه دهیاران تمام وقت مشغول به فعالیت هستند و تنها یک نفر در کنار شغل دهیاری کارشناس بیمه نیز است. میانگین سابقه اشتغال دهیاران ۵.۳۲ سال و کمترین ۱ سال و بیشترین ۱۵ سال بوده است. تعداد ۱۰ روستا (معادل ۵۲.۶ درصد) در مرحله بازنگری، ۴ روستا (معادل ۲۱.۱ درصد) در مرحله اجرا، ۳ روستا (معادل ۱۵.۸ درصد) در مرحله مقدماتی و ۲ روستا (معادل ۱۰.۵ درصد) در مرحله تصویب قرار دارند. همچنین از لحاظ مراحل اجرایی طرح هادی، از مجموع ۴ روستا که در مرحله اجرا قرار دارند، ۱ روستا در مرحله اجرای قوانین ساخت‌وساز و عقب‌نشینی معابر و ۳ روستا در مرحله آسفالت‌ریزی و اصلاح معابر قرار دارند. اغلب دهیاران مشارکتی در تهیه طرح هادی نداشته و بطور میانگین سهم دهیاری در تهیه طرح هادی ۱۰ درصد بوده است. اما میانگین سهم دهیاری در اجرای طرح هادی ۳۳ درصد بوده است. در ۹۰ درصد روستاها بیش از ۱۰ سال از اجرای طرح هادی آنها گذشته و ۲ سال بین مرحله تهیه و اجرای طرح هادی زمان صرف می‌شود که عملاً از چشم انداز ۱۰

ساله طرح هادی، ۲ سال کم می‌گردد. همچنین فاصله زمانی بین تهیه تا اجرای طرح حداقل ۱ سال و حداکثر ۵ سال است.

ب: ویژگی‌های جامعه محلی: میانگین سن مردم روستایی ۴۵ سال، حداقل سن آنها ۱۸ سال و بیشترین سن ۷۲ سال بوده است. تعداد ۱۹ نفر (معادل ۱۳.۶ درصد) از آنها مجرد و تعداد ۱۲۱ نفر (معادل ۸۶.۴ درصد) متاهل بوده‌اند. ۱۰۸ نفر (معادل ۷۷.۱ درصد) بومی و تعداد ۳۲ نفر (معادل ۲۲.۹ درصد) غیربومی بوده‌اند. اغلب پاسخگویان با فراوانی ۸۲ نفر (معادل ۵۸ درصد) شاغل در بخش خدمات هستند. شاغلین بخش کشاورزی با ۲۶ نفر (معادل ۱۸.۶ درصد) و مشاغل بخش صنعت با ۱۸ نفر (معادل ۱۲.۸ درصد) هستند. ۸۳.۶ درصد (معادل ۱۱۷ نفر) به میزان کمی با طرح هادی آشنایی دارند و بسیاری از مردم روستا، اجرای طرح هادی را محدود به آسفالت معابر و ضوابط ساخت‌وساز می‌دانند. تنها ۵ نفر (معادل ۳.۶ درصد) از مردم روستا تا حد زیادی با اهداف طرح هادی آشنایی دارند. ۶۳ درصد از مردم (معادل ۸۸ نفر) به میزان کم، تعداد ۴۶ نفر (معادل ۳۲.۹ درصد) به میزان متوسط و تنها ۶ نفر (معادل ۴.۳ درصد) از مردم روستا به میزان زیادی از طرح هادی رضایت دارند. همچنین ۹۲.۹ درصد از مردم (معادل ۱۳۰ نفر) به میزان کم، تعداد ۷ نفر (معادل ۵ درصد) به میزان متوسط و تنها ۳ نفر (معادل ۲.۱ درصد) از مردم روستا به میزان زیادی در طرح هادی مشارکت داشته‌اند.

ج- طراحان/مشاوران طرح هادی: در این مطالعه ۳۰ نفر از مشاوران طرح هادی در تکمیل پرسشنامه مشارکت کردند. میانگین سن ۳۴.۵، حداقل سن ۲۲ و حداکثر ۴۷ سال بوده است. تعداد ۱۷ نفر (معادل ۵۶.۷ درصد) زن و تعداد ۱۳ نفر (معادل ۴۳.۳ درصد) مرد بوده‌اند. ۲۳ نفر (معادل ۷۶.۷ درصد) از مشاوران متولد شهر و ۷ نفر (معادل ۲۳.۳ درصد) در روستا متولد شده‌اند. تعداد ۱۹ نفر (معادل ۶۳.۳ درصد) شهرستان محل تولد خود را شهرستان مشهد اعلام کرده‌اند. محل تولد برخی از مشاوران طرح هادی بسیار دور از مشهد (بجستان، تهران، خلیل‌آباد و قائنات) بوده است. از مجموع ۳۰ نفر تعداد ۷ نفر (معادل ۲۳.۳ درصد) کارشناسی، تعداد ۱۵ نفر (معادل ۵۰ درصد) کارشناسی ارشد و تعداد ۸ نفر (معادل ۲۶.۷ درصد) دارای دکتری بودند. از میان ۳۰ نفر از مشاوران طرح هادی، تنها ۷ نفر (معادل ۲۳.۳ درصد) فارغ‌التحصیل رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی هستند و تعداد ۲۱ نفر (معادل ۷۶.۷ درصد) در رشته‌های تخصصی غیرمرتبط با حوزه و مسائل روستایی مانند معماری، جامعه‌شناسی، عمران و مدیریت آموزشی و ... تحصیل کرده‌اند. ۵۶.۷ درصد مشاوران طرح هادی، شغل اصلی خود را طراح طرح هادی عنوان کردند. سایر مشاوران، شغل اصلی خود را کارشناس فنی طرح، معلم و معمار عنوان کردند. از مجموع ۳۰ پاسخگو، تعداد ۱۰ نفر فاقد شرکت هستند. مشاوران طرح هادی، غالباً طراح‌های هادی شهرستان مشهد بوده‌اند اگرچه برای سایر شهرستان‌های استان خراسان رضوی نیز، طراحی طرح هادی را به عهده داشته‌اند. به‌طور میانگین سابقه کاری مشاوران طرح هادی ۷.۶۷ سال است. حداقل سابقه تهیه طرح هادی روستایی یک سال و حداکثر ۲۱ سال است.

۴-۱- شناسایی مهم‌ترین آسیب‌های مرحله مقدماتی طرح هادی

در ارتباط با ناکامی طرح هادی در مرحله مقدماتی در سامان بخشی به نظام روستایی دو دیدگاه وجود دارد: الف- ساختار شرح خدمات طرح که ظرفیت‌های لازم را برای بازشناسی ابعاد نظام روستایی ندارد تا بر اساس نتایج آن بازشناسی،

برنامه‌ریزی و طراحی مناسب انجام شود؛ ب- ضعف در نظام تهیه (ضعف علمی مشاورین در عدم شناخت نیازهای روستائیان، ضعف مشارکت روستائیان، محدودیت منابع اعتباری و ...)، ارزیابی، تصویب و پایش سبب گردیده تا طرح در مسیری خارج از اهداف خود قرار گیرد. لازم به ذکر است که از ابتدای تعریف طرح‌های تا به امروز در ۵ مقطع زمانی تغییرات اساسی در ساختار شرح خدمات بوجود آمده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹، ۵۶) و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی تهیه کننده طرح هادی، از سال ۱۳۸۶ اقداماتی نظیر طراحی سازوکار ارزیابی طرح‌های تهیه شده، ارزیابی مشاورین تهیه کننده طرح، تدوین شیوه‌نامه تهیه طرح‌های روستایی، تعیین عاملین چهارم برای نظارت بر تهیه طرح، بازنگری در نظام تصویب طرح و ... را برای ارتقای سطح کمی و کیفی طرحها انجام داده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱ به نقل از عزیزپور، ۱۳۹۱، ۲). بدیهی است در ارتباط با ناکامی طرح هادی در مرحله مقدماتی تاثیر رویکرد نظری حاکم بر طرح (رهیافت برنامه ریزی جامع مبتنی بر نظریه کارکردگرایی) را نمی‌توان نادیده گرفت. در این بخش با بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش، ۱۸ آسیب شناسایی شده در مرحله مقدماتی طرح هادی به تفکیک دو مولفه اصلی «روش‌شناسی» و «رویکردهای نظری» مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۳). به منظور مقایسه نظرات مشاوران طرح هادی با میانه نظری از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده گردید. قبل از انجام آزمون، مفروضات آن بررسی و تایید گردید.

جدول ۳. آسیب‌شناسی مرحله مقدماتی طرح هادی بر اساس دو بعد رویکردهای نظری و روش‌شناسی

رسولی، ۱۳۹۶؛ عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۳؛ عزیزپور، ۱۳۹۱؛ وارثی و صابری، ۱۳۸۸؛ شکوهی بیدهندی و خلیجی، ۱۳۸۸؛ زارعی، ۱۳۸۸.

مؤلفه اصلی	آسیب‌های مرحله مقدماتی
رویکرد نظری	توجه کم به نگرش راهبردی در تنظیم شرح خدمات (برنامه‌ریزی روشن و دقیق و ارائه راهبرد بر اساس بررسی محیط داخلی و خارجی روستا)، عدم الزام به ارزیابی طرح‌های هادی روستایی (عدم بازخورد طرحها و اصلاح رویکرد)، اشکال در رویکرد نظری حاکم بر طرح (رهیافت برنامه ریزی جامع مبتنی بر نظریه کارکردگرایی)، وجود الگوهای طراحی شهری و قوانین مکتوب شهری در شرح خدمات طرح هادی روستایی، حاکمیت دیدگاه فن محور (مهندسی) در شرح خدمات طرح‌های هادی، توجه شرح خدمات به ارتقای کیفیت کالبدی- فیزیکی و بی توجهی به سایر وجوه توسعه روستایی، عدم توجه و تاکید شرح خدمات به محیط زیست و نهایتا ایجاد مسایل زیست محیطی بعد از اجرای طرح، تهیه طرح‌های روستایی با رویکرد و چهارچوب نظری حاکم بر طرحهای جامع، ساختار شرح خدمات ظرفیت های لازم را برای بازشناسی ابعاد نظام روستایی ندارد تا بر اساس نتایج این بازشناسی، برنامه ریزی و طراحی مناسب انجام شود
روش‌شناسی	عدم تاکید شرح خدمات بر مطالعه و شناخت واقعی نیاز روستائیان پیش از تهیه طرح، استفاده از سرانه های یکسان کاربری در همه ی روستاها، عدم جایگاه قانونی مشارکت مردم در مراحل تهیه تا اجرا و ارزیابی طرح هادی، انتخاب مشاورین طرح‌ها از بین متخصصین شهرسازی و بهره گیری کم از متخصصین برنامه‌ریزی روستایی، فقدان شرح خدمات متمم برای بخش هایی از روستا که دارای بافت تاریخی هستند، عدم انتخاب مشاور حرفه ای و متخصص برای روستاهای ویژه (روستاهای منحصر به فرد و دارای بافت تاریخی و روستاهای هدف گردشگری)، یکسان بودن شرح خدمات برای کلیه روستاهای کشور، وجود ایرادات اساسی در شرح خدمات مثلا تکراری بودن برخی از بندها، الزام مشاوران طرح به استفاده از شرح خدمات یکسان

Table 3. Pathology of the preliminary stage of rural guide plan damage based on two dimensions of theoretical and methodological approaches

پس از اطمینان از اینکه مقیاس متغیرها نسبی و توزیع داده‌ها نرمال است ($1.5 < SK \& KU < -1.5$)، مطابق جدول ۴ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به آماره t و سطح معناداری $Sig < 0.05$ در دو بعد اصلی آسیب‌شناسی مرحله مقدماتی، تفاوت میانگین با میانه نظری معنی‌دار است. به طوری که آسیب‌های مربوط به رویکردهای نظری با میانگین ۳.۸۳ و روش‌شناسی با میانگین ۳.۸ به طور معنی‌داری بیشتر از عدد ۳ در طیف لیکرت و در حد زیاد ارزیابی شده است.

جدول ۴: آسیب‌های مرحله مقدماتی طرح هادی با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

میان‌نظری = ۳							متغیر
ضریب اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین	Sig. (2-tailed)	df	t	میانگین	
کران بالا	کران پایین						
۰.۹۷۰۴	۰.۷۰۳۷	۰.۸۳۷	۰.۰۰۰	۲۹	۱۲.۸۴	۳.۸۳	رویکردهای نظری
۰.۹۴۳۱	۰.۶۵۶۹	۰.۸۰	۰.۰۰۰	۲۹	۱۱.۴۳۷	۳.۸۰	روش‌شناسی

Table 4. Damages of preliminary stage of rural guide plan using one-sample T-test

۲-۴- شناسایی مهم‌ترین آسیب‌های تهیه طرح هادی

به‌منظور شناسایی مهم‌ترین آسیب‌های فرایند تهیه طرح هادی روستایی از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. تحلیل عاملی یک روش آماری چند متغیری است که به کمک آن می‌توان به کشف و توصیف ساختار موجود در درون مجموعه‌ای از متغیرها پی برد. نتایج آماره KMO در مورد آسیب‌های مرحله تهیه طرح هادی نشان می‌دهد کفایت مدل در حد متعادلی مورد تأیید است (KMO برابر با ۰.۶۱). همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز این مسئله را تأیید می‌کند ($Sig \leq 0.05$). لازم به ذکر است برای استخراج مؤلفه‌ها از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و برای دوران عامل‌ها از دوران واریماکس استفاده شد. همچنین تمامی متغیرهای وارد شده به مدل، درصد مطلوبی از واریانس را تبیین می‌کنند و هیچ‌یک از متغیرها از مدل حذف نشدند. در تحلیل عاملی، ۹ عامل دارای مقدار ویژه بیشتر از ۱ بوده که عوامل اول تا نهم مجموعاً ۷۱.۲ درصد واریانس مجموعه ۲۷ آسیب شناسایی شده را تبیین می‌کند که درصد قابل قبول و بالایی محسوب می‌گردد. مطابق جدول ۵، اهمیت و نقش عامل اول با درصد تبیین ۱۹.۶۳۰ از عوامل دیگر بیشتر است.

جدول ۵. متغیرهای بارگذاری شده در عوامل نه‌گانه چالش‌های مرحله تهیه طرح هادی

شماره متغیر	متغیر	ضریب همبستگی	شماره عامل درصد واریانس تبیین شده
Q8	عدم انطباق طرح‌های هادی تهیه‌شده با نیازهای روستاییان	۰.۷۵۷	عامل اول: عدم توجه به شناخت نیازهای واقعی روستاییان درصد واریانس ۱۹.۶۳۰
Q27	تمرکز مشاور طرح به نظر کارشناسان بنیاد مسکن به‌جای توجه به نیاز روستاییان	۰.۷۲	
Q11	ضعف علمی مشاورین در شناخت نیازهای واقعی روستاییان	۰.۷۱۸	

آمایش فضا و ژئوماتیک

عامل دوم: نادیده گرفتن واقعیت‌های جامعه روستایی درصد واریانس ۱۲.۰۹۰	۰.۸۳۷	نادیده گرفتن مهاجرت معکوس در پیشنهاد کاربری مسکونی (به دلیل تأکید بر نرخ رشد طبیعی در برآورد زمین)	Q21
	۰.۶۴۷	تعامل ضعیف مشاوران با نهادهای محلی نظیر شورای روستا و دهیاران و مردم	Q10
	۰.۵۰۹	طرح‌ریزی بر روی پلاک‌هایی که سکونت موقت اما مالک دارد (ویلايي، خانه دوم، ...)	Q19
	۰.۴۷۷	عدم توجه به تفاوت‌های مکانی فضایی روستاها در تهیه طرح هادی (به‌عنوان مثال پیشنهاد تعداد طبقات در روستا بدون در نظر گرفتن فرم روستا و ...)	Q2
عامل سوم: بی‌توجهی به ویژگی‌های منحصربه‌فرد هر روستا درصد واریانس ۸.۸۳۳	۰.۷۷۷	توجه به مناطق جدید برای توسعه و بلاتکلیف ماندن بافت قدیمی	Q15
	۰.۷۱	شتاب‌زدگی در مطالعات میدانی و عدم برداشت صحیح وضع موجود	Q1
	۰.۵۸۴	بی‌توجهی به ویژگی‌های روستاهای منحصربه‌فرد (روستاهاى هدف گردشگری، دارای بافت باارزش تاریخی و فرهنگی) و عدم اخذ تائید میراث فرهنگی	Q17
عامل چهارم: ضعف اطلاعات پایه و مرتبط و عدم تعریف خط مشی مشخص درصد واریانس ۶.۷۷۳	۰.۶۹۱	عدم گردآوری اطلاعات موردنیاز توسط تیم تخصصی و برداشت اطلاعات توسط دانشجویان و افراد فاقد تخصص و صلاحیت لازم	Q26
	۰.۵۹۱	عدم اخذ استعلام‌های لازم از سازمان‌های متولی: آب منطقه‌ای، میراث فرهنگی و ...	Q23
	۰.۵۸۸	فقدان اطلاعات لازم برای تهیه طرح هادی	Q16
	۰.۵۸۸	عدم بازنگری به‌موقع طرح‌ها	Q18
	۰.۷۶۴	تأکید بر پروژه‌های سخت‌افزاری (مانند ساخت جاده‌ها، پل‌ها یا دیگر زیرساخت‌های فیزیکی) و بی‌توجهی به پروژه‌های "انسان‌محور در مرحله تهیه طرح	Q14
عامل پنجم: عدم بهره‌گیری از رویکردهای نوین در مرحله تهیه طرح هادی درصد واریانس ۵.۶۰۲	۰.۷۳۷	تأکید بر بهسازی کالبدی فیزیکی در مرحله تهیه علی‌رغم وجود اهداف اقتصادی و اجتماعی در طرح‌های هادی	Q14
	۰.۴۰۹	عدم بهره‌گیری از رویکردهای نوین در تهیه طرح هادی (راهبردی و مشارکتی)	Q4
	۰.۷۵۸	عدم شناسایی بافت باارزش تاریخی به دلیل استفاده از شرح خدمات یکسان	Q12
عامل ششم: تأکید بیش از حد بر کمیت‌ها در تهیه طرح هادی درصد واریانس ۵.۲۴۱	۰.۶۷۵	عدم توجه به کیفیت‌ها و تأکید بیش از اندازه به کمیت‌ها در تهیه طرح هادی	Q6
	۰.۴۸۹	دیدن نشدن حوزه بلافصل مؤثر در حیات روستا و نتیجتاً موردتوجه قرار نگرفتن عوامل مشکل‌آفرین پیرامونی روستا	Q7
	۰.۸۱۲	جمع‌آوری مستندات و مطالعات توصیفی عمدتاً بر اساس اسناد فرادست قدیمی و عدم به روز بودن و برداشت کاربری توسط تیم مشاور	Q3
عامل هفتم: عدم پیوند مناسب بین طرح‌های فرادست طرح هادی و طرح‌های فرادست درصد واریانس ۴.۷۷۲	۰.۷۳۵	توجه مشاور به نرخ رشد طرح فرادست و عدم توجه به نرخ رشد روستایی (در نظر گرفتن درون کوچی و برون کوچی، زاد ولد و مرگ‌ومیر)، نارسایی طرح‌ها در برآورد جمعیت	Q22
	۰.۶۷۲	عدم وجود ارتباط عمودی و پیوند بین طرح هادی و طرح‌های فرادست (مطالعات منطقه‌ای و طرح‌های ساماندهی)	Q5
	۰.۵۷۱	عدم انعطاف‌پذیری طرح برای ایجاد تغییرات جزئی	Q13

عامل هشتم: توجه کم طرح‌های هادی به مسائل زیست‌محیطی درصد واریانس ۴.۲۲۰	۰.۴۸۷	فقدان یا نقص مطالعات محیطی به هنگام تهیه طرح‌ها و عدم پیش‌بینی اثرات اجرای پروژه‌های ده‌گانه، بر محیط طبیعی و محیط‌زیست روستاها به هنگام تهیه	Q25
	۰.۷۴۵	توجه پایین مشاوران و کارشناسان تهیه طرح‌ها به مسائل زیست‌محیطی	Q20
عامل نهم: نادیده گرفتن توانمندی‌ها و قابلیت‌های محلی در مرحله تهیه طرح هادی درصد واریانس ۴.۰۶۰	۰.۷۷۹	عدم توجه به توانمندی‌های بومی و قابلیت‌های روستاها در تهیه طرح	Q9

Table 5. Variables loaded in the nine factors of the challenges of the rural guide plan

۴-۳- شناسایی مهمترین آسیب‌های تصویب طرح هادی

نتایج آماره KMO نشان می‌دهد کفایت مدل در حد متعادلی مورد تأیید است (KMO برابر با ۰.۶۶۱). همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز این مساله را تأیید می‌کند ($\text{sig} \leq 0.05$). در مرحله تصویب ۲۶ آسیب شناسایی شد که با توجه به ضرایب اشتراک اولیه ۲۵ آسیب وارد مدل شد. در تحلیل عاملی، ۸ عامل با ۶۸.۳۶۲ درصد واریانس مجموعه ۲۵ متغیر را تبیین می‌کند که درصد قابل قبولی محسوب می‌گردد. مطابق جدول ۶ در عامل اول «نداشتن حق رای خبرگان روستایی (دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا) در جلسه تصویب طرح‌های هادی» با ضریب ۰.۷۴۸، «عدم رویت طرح پیشنهادی توسط دهیار و خبرگان روستایی تا پیش از جلسه تصویب» با ضریب ۰.۷۳۳، «نظرات سودجویانه برخی از خبرگان روستایی برای منافع شخصی» با ضریب ۰.۶۸ و «حضور غیرموثر خبرگان روستایی (دهیار و شورا) در جلسه تصویب و گاهی اتخاذ رویکرد سکوت و عدم انتقال دغدغه‌های روستائیان» با ضریب ۰.۴۰۳، و به عنوان اولین عامل است که ۱۵.۲۹۷ درصد از واریانس را تبیین می‌کند و عمده‌ترین آسیب‌های وارده به مرحله تصویب طرح هادی را تشکیل می‌دهند. این عامل کم‌رنگ بودن نقش دهیار و شورای روستا در جلسه تصویب نام‌گذاری شد.

جدول ۶. متغیرهای بارگذاری شده در عوامل نه‌گانه آسیب‌های مرحله تصویب طرح هادی

شماره متغیر	متغیر	ضریب همبستگی	شماره عامل - درصد واریانس تبیین شده
Q2	نداشتن حق رای خبرگان روستایی (دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا) در جلسه تصویب طرح‌های هادی	۰.۷۴۸	عامل اول: کم‌رنگ بودن نقش دهیار و شورای روستا در جلسه تصویب درصد واریانس ۱۵.۲۹۷
Q6	عدم رویت طرح پیشنهادی توسط دهیار و خبرگان روستایی تا پیش از جلسه تصویب	۰.۷۳۳	
Q13	نظرات سودجویانه برخی از خبرگان روستایی برای منافع شخصی	۰.۶۸	
Q4	حضور غیرموثر خبرگان روستایی (دهیار و شورا) در جلسه تصویب و گاهی اتخاذ رویکرد سکوت و عدم انتقال دغدغه‌های روستائیان	۰.۴۰۳	
Q17	خارج کردن کاربری‌های محقق نشده در طرح بازنگری و پیشنهاد سمت توسعه جدید (بدون کارشناسی)	۰.۸	

آمایش فضا و ژئوماتیک

عامل دوم: عدم توجه کافی به مباحث زیست محیطی و کشاورزی درصد واریانس ۱۲.۹۹۴	۰.۶۱۸	بی دقتی کمیته های تخصصی بررسی کننده ی طرحهای هادی که باعث از قلم افتادن بسیاری ملاحظات زیست محیطی و همچنین، راه یافتن اشکالات زیادی در این طرحها، در ارتباط با محیط طبیعی و محیط زیست روستاها شود.	Q15
	۰.۵۲۷	وجود ضوابط و مقررات متفاوت و متناقض درخصوص باغات و اراضی کشاورزی	Q21
عامل سوم: عدم زمانبندی مشخص در جلسه تصویب درصد واریانس ۷.۶۰۶	۰.۷۵۱	عدم اختصاص زمان مناسب به بررسی طرح و تعجیل در تصویب طرح و نهایتاً عدم توجه به ابعاد مختلف طرح	Q16
	۰.۶۹۵	تصویب طرح چندین روستا در یک روز و فشردگی دستورکار جلسه که منجر به تصویب سریع طرح های روستاهای پایانی جلسه می شود.	Q23
	۰.۶۸۲	توجه بیش از اندازه اعضای جلسه به طرح قبلی در بازنگری طرح هادی	Q8
	۰.۵۰۴	طولانی بودن پروسه تصویب طرح های هادی و نیاز به بازنگری داده های مرحله تهیه بعد از گذر زمان	Q24
عامل چهارم: آشنایی کم کارشناسان حاضر در جلسه با سوابق طرح هادی روستا درصد واریانس ۶.۹۶۱	۰.۷۹۱	عدم اشراف برخی کارشناسان حاضر در جلسه بر سوابق طرح	Q22
	۰.۵۹۱	سلیقه ای عمل کردن اعضای جلسه تصویب در مورد واحدهای غیرمجاز خارج از محدوده برخی روستاها (پرداخت سهم خدمات)	Q26
	۰.۴۹۵	تغییر کلی طرح پیشنهادی مشاور در جلسه تصویب طرح هادی توسط کارشناسان حاضر در جلسه	Q12
	۰.۴۷۱	عدم آشنایی اعضای جلسه تصویب طرح با محدوده روستا و اکتفا به نظرات مشاور	Q9
عامل پنجم: عدم رعایت الزامات حرفه ای کارشناسان حاضر در جلسه درصد واریانس ۶.۵۹۱	۰.۷۹۶	وجود اختلاف بین نماینده بنیاد مسکن و نمایندگان سایر سازمان ها در مورد میزان مشارکت در تصمیم گیری نهایی	Q18
	۰.۶۲۵	عدم رعایت الزامات حرفه ای برخی نمایندگان سازمان ها در جلسه تصویب (بی حوصلگی نسبت به توضیحات، قطع سخنان یکدیگر، گاهای لجبازی و ...)	Q25
	۰.۵۸۴	برخورد نامناسب برخی اعضای جلسه تصویب با خبرگان روستایی	Q5
عامل ششم: عدم هماهنگی میان اعضای حاضر در جلسه درصد واریانس ۵.۱۱۰	۰.۸۱۸	عدم الزام به حضور خبرگان روستایی در جلسه تصویب	Q3
	۰.۶۰۵	در نظر نگرفتن پیامدهای جنبی طرح در هنگام تصویب	Q7
	۰.۵۷	مقایسه طرح های روستایی با طرح های شهری و استناد به طرح های شهری در جلسه تصویب	Q11
عامل هفتم: ضعف مشاوران در دفاع از حقوق روستاییان درصد واریانس ۴.۹۶۹	۰.۸۸۱	عدم انطباق نظرات طراح طرح با خبرگان روستایی و گاهای بخشداران	Q14
	۰.۸۳۹	توجه ضعیف به نظرات خبرگان روستایی در جلسه تصویب طرح های هادی	Q1

عامل هشتم: کم توجهی به نظرات خبرگان روستایی درصد واریانس ۴۶٫۴۶	۰٫۵۰۲	محافظه کاری مشاوران در جلسه تصویب و پرهیز از مطرح شدن موضوعات مختلف روستا در جلسه تصویب طرح که ممکن است منجر به تأخیر در تصویب طرح و به تبع آن، تاخیر در دریافت حق الزحمه مربوط گردد.	Q20
	۰٫۶۰۸	ضعف برخی مشاوران طرح در دفاع و پشتیبانی از طرح پیشنهادی و عدم توانایی توجیه کارشناسان حاضر در جلسه	Q10

Table 6. Variables loaded in the nine factors of damages in the stage of approval of rural guide plan

۴-۴- شناسایی مهمترین آسیبهای اجرای طرح هادی

به منظور شناسایی مهمترین آسیبهای اجرای طرح هادی روستایی نیز از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردید. نتایج آماره KMO نشان می‌دهد کفایت مدل در حد متعادلی مورد تأیید است (KMO برابر با ۰٫۶۷۱). همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز این مساله را تأیید می‌کند ($\text{sig} \leq 0.05$). از آنجاکه سه آسیب Q5 «فقدان یا کمبود نیروهای متخصص در مرحله اجرای طرح با ضریب اشتراک ۰٫۴۸۹»، Q19 «عدم مدیریت در حفظ دستاوردهای فیزیکی طرح هادی (جدول، کانپو، آسفالت، مسیل و موارد مشابه) پس از اجرا با ضریب اشتراک ۰٫۴۰۳» و Q22 «عدم احساس تعلق مردم و نهادهای محلی به دستاوردهای طرح به دلیل عدم نیازسنجی از مردم در مرحله تهیه با ضریب اشتراک ۰٫۴۰۲» دارای همبستگی کمتر از ۰٫۵ بود از مدل حذف و ۲۳ آسیب وارد مدل شد. ۸ عامل اصلی، ۲۳ شاخص وارد شده به مدل را تبیین می‌کنند. مطابق جدول ۷ در عامل اول «اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه تمام رهاشدن طرح» با ضریب ۰٫۷۸۹، «کمبود منابع مالی و اعتباری برای اجرای طرح» با ضریب ۰٫۷۱۸، «وجود مشکلات مدیریتی در اجرای طرح‌های هادی (عدم تعامل با افراد و گروهها و ...)» با ضریب ۰٫۵۷۶ و «عدم وجود برنامه مدون مالی برای اجرای کامل طرح» با ضریب ۰٫۵۲۵ به عنوان اولین عاملی هستند که ۱۷٫۵۴۵ درصد از واریانس را تبیین می‌کند و عمده‌ترین آسیب‌های وارده به مرحله اجرای طرح هادی را تشکیل می‌دهند. می‌توان شمول ۸ عامل اصلی را بر اساس اولویت‌بندی ضرایب همبستگی به شرح زیر نام‌گذاری کرد:

جدول ۷. مهمترین آسیب‌های اجرای طرح هادی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

شماره متغیر	متغیر	ضریب همبستگی	شماره عامل - درصد واریانس تبیین شده
Q8	عدم اتمام کامل طرح‌های هادی (اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه تمام رهاشدن طرح)	۰٫۷۸۹	عامل اول: اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه تمام رهاشدن طرح درصد واریانس ۱۷٫۵۴۵ مقدار ویژه: ۴۰٫۳
Q4	کمبود منابع مالی و اعتباری برای اجرای طرح	۰٫۷۱۸	
Q16	وجود مشکلات مدیریتی در اجرای طرح‌های هادی (عدم تعامل با افراد و گروهها و ...)	۰٫۵۷۶	
Q21	عدم وجود برنامه مدون مالی برای اجرای کامل طرح	۰٫۵۲۵	
Q12	عدم ایجاد تشکیلات اجرایی طرح در بنیاد مسکن	۰٫۸۱۴	عامل دوم: نبود زیرساختهای لازم و هماهنگی در اجرای کامل طرح
Q1	ضعف در قوانین اجرایی طرح‌ها	۰٫۵۷۱	

آمایش فضا و ژئوماتیک

درصد واریانس ۹.۳۰۴ مقدار ویژه: ۲.۱۴	۰.۵۴۷	نبود مکانیسم‌های لازم برای اعمال هماهنگی بین سازمان‌های مختلف (عدم رعایت تقدم و تأخر فعالیت های اجرایی شرکت گاز و سازمان آب منطقه ای و با اقدامات اجرایی بنیاد مسکن)	Q11
	۰.۴۴۸	عدم نظارت صحیح بر اجرای طرح	Q3
عامل سوم: از بین رفتن کالبد بومی و ایجاد گسستگی در بافت روستا درصد واریانس ۸.۰۳۳ مقدار ویژه: ۱.۸۵	۰.۷۲۲	وجود نقایص و اشکالات فنی در اجرای طرح (تغییر مسیر آبراهه طبیعی و بروز مسائل بهداشتی، بروز آبگرفتگی در معابر و ...)	Q23
	۰.۶۸۹	ایجاد گسستگی در بافت و سیمای روستا	Q24
	۰.۶۴۲	از بین رفتن بافت سنتی روستاها به دلیل تقلید از طرحهای شهری و استفاده از مصالح غیربومی	Q18
	۰.۶۰۵	تغییر کیفیت کالبد روستا از راه یکسان‌سازی با الگوهای شهری	Q7
عامل چهارم: زمان بندی نامشخص در مورد فازهای مختلف مرحله اجرا درصد واریانس ۶.۸۱۸ مقدار ویژه: ۱.۵۶	۰.۷۲۱	طولانی شدن زمان اجرای طرح‌ها و نداشتن برنامه زمان‌بندی مشخص برای اجرای طرح	Q13
	۰.۶۱۴	وجود فاصله زمانی طولانی بین تهیه تا اجرای طرح	Q2
عامل پنجم: تخصص پایین پیمانکاران در ساخت ابنیه روستایی درصد واریانس ۶.۶۹۶ مقدار ویژه: ۱.۵۴	۰.۷۱۴	مقاومت پایین مساکن ساخته شده و کیفیت پایین مصالح به کار رفته	Q26
	۰.۶۹۳	بی‌تجربگی و تخصص پایین برخی از پیمانکاران	Q9
عامل ششم: آشنایی کم دهیاران و روستاییان با اهداف و ضوابط طرح هادی درصد واریانس ۵.۶۱۴ مقدار ویژه: ۱.۲۹	۰.۶۴۲	آشنایی کم دهیاران با ضوابط و مقررات طرح هادی	Q15
	۰.۵۴۹	نبود برنامه‌های آگاهی‌سازی و اطلاع‌رسانی به روستاییان به منظور ارائه اطلاعات لازم در مورد طرح هادی و مراحل اجرای آن	Q6
	۰.۷۵۵	عدم شناخت و آشنایی مدیران، پیمانکاران و مشاوران طرح‌ها از محیط‌های روستایی	Q10
عامل هفتم: بی‌توجهی به کیفیت پروژه‌های اجرایی و عدم جبران خسارت در صورت تخریب درصد واریانس ۴.۸۹۸ مقدار ویژه: ۱.۱۳	۰.۷۴۷	پایین بودن کیفیت پروژه‌های اجرایی به ویژه زیرسازی و آسفالت ریزی شبکه معابر، جدول گذاریها و غیره	Q20
	۰.۴۹۹	کم توجهی به جبران خسارت های ناشی از تخریب و عقب نشینی املاک و اماکن روستایی	Q17
عامل هشتم: عدم شناسایی پروژه‌های اولویت‌دار در روستاها و پیروی از الگوی ثابت در اجرای طرح درصد واریانس ۴.۵۷۵ مقدار ویژه: ۱.۰۵	۰.۸۳۷	عدم توجه به اولویت‌های خاص هر روستا در اجرای پروژه‌های عمرانی ده گانه طرح هادی	Q25
	۰.۷۲۶	اخذ پروانه ساخت خارج از محدوده طرح هادی در روستا (بخشداری و ...)	Q14

Table 7. The most important damages of the implementation of the rural guide plan

به‌منظور مقایسه آسیب‌های مراحل مختلف طرح هادی از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد. بررسی ضرایب چولگی و کشیدگی نشان داد که توزیع متغیرها نرمال است ($-1.5 < SK \text{ \& } KU < 1.5$). در جدول ۸ آزمون تی استیودنت با اطمینان ۹۵٪ و در سطح خطای کوچکتر از ۰.۰۵ تفاوت معناداری بین میانگین‌های مرحله مقدماتی با ۳.۸۱، مرحله تهیه

با ۳.۲۸، مرحله تصویب با ۳.۲۸ و مرحله اجرا با ۳.۵۴ با میانه نظری ۳ وجود دارد. در واقع آسیب‌های شناسایی شده در تمامی مراحل، بیشتر از میانه نظری است. به ترتیب اهمیت آسیب‌های مرحله مقدماتی طرح هادی با ۳.۸۱، بیشتر از مرحله اجرا با ۳.۵۵، مرحله تهیه با ۳.۲۸ و مرحله تصویب با ۳.۲۸ است.

جدول ۸. مقایسه آسیب‌های مراحل طرح هادی با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

میانۀ نظری = ۳							مقایسه و اولویت‌بندی آسیب‌شناسی مراحل طرح هادی
ضریب اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین	Sig. (2-tailed)	df	t	میانگین	
کران بالا	کران پایین						
۰.۹۳۹۶	۰.۶۹۷۴	۰.۸۱۸۵۲	۰.۰۰۰	۲۹	۱۳.۸۲۶	۳.۸۱	مرحله مقدماتی
۰.۳۹۵۴	۰.۱۷۷۱	۰.۲۸۶۲۷	۰.۰۰۰	۴۷	۵.۲۷۵	۳.۲۸	مرحله تهیه
۰.۳۸۴۷	۰.۱۷۶۲	۰.۲۸۰۴۵	۰.۰۰۰	۴۷	۵.۴۱۲	۳.۲۸	مرحله تصویب
۰.۵۹۵۵	۰.۴۹۸۳	۰.۵۴۶۹۳	۰.۰۰۰	۱۵۸	۲۲.۲۲۴	۳.۵۴	مرحله اجرا

Table 8. Comparison of the damages of the stages of rural guide plan using the one-sample T-test

۵. بحث

برای تهیه و اجرای طرح هادی به‌منزله فراگیرترین و محلی‌ترین طرح توسعه روستایی در ایران، هزینه‌های بالایی صرف می‌شود. اثرگذاری چندبعدی این طرح بر عرصه سکونتگاه‌های روستایی و جوامع مستقر در آنها، ضرورت آسیب‌شناسی طرح هادی را دوچندان می‌کند؛ آسیب‌شناسی همه برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه، ضمن مشخص کردن چالش‌ها و مسائل پیش‌روی، با شناسایی راهکارهای عملیاتی اجرایی برای حل مسائل و مشکلات، زمینه موفقیت هرچه بیشتر را فراهم می‌کند (ذوالفقاری و صیدایی، ۱۴۰۱). در این مطالعه با توجه به اینکه امکان پیش‌بینی مهمترین آسیب‌های طرح هادی در مراحل مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا میسر نبود؛ استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی و فشرده‌سازی آسیب‌های هر مرحله در تعداد عامل کمتر، به ما این امکان را داد که آسیب‌ها را بر اساس اهمیت و اولویت و با در نظر گرفتن میزان بهم پیوستگی گروه‌بندی و نام‌گذاری کنیم.

۱- در تحلیل آسیب‌شناسی مرحله مقدماتی طرح هادی، ۱۸ آسیب این مرحله بر اساس مطالعات اکتشافی ذیل دو عامل اصلی دسته‌بندی شد. مطابق نتایج آزمون T تک نمونه‌ای، با اطمینان ۹۵٪ و در سطح خطای کوچکتر از ۰.۰۵ تفاوت معناداری بین میانگین‌های دو مولفه اصلی که شامل آسیب‌های رویکردی با میانگین ۳.۸۳ و آسیب‌های روش‌شناختی با میانگین ۳.۸۰، با میانه نظری ۳ وجود دارد. نتیجه این بخش از پژوهش با مطالعات عنابستانی و همکاران (۱۴۰۱)، خدایی استیاری و همکاران (۱۳۹۹) و کامرودی و مجیدی (۱۳۹۶) و عزیزپور (۱۳۹۱) و همچنین مظفر و همکاران (۱۳۸۷) همسو است. در اغلب این مطالعات تاکید شده که آسیب‌های اجرای طرح هادی تا حد زیادی متاثر

آمایش فضا و ژئوماتیک

از آسیب‌های مدیریتی و رویکردها (شرح خدمات) است. در این مطالعات تاکید شده با توجه به اینکه روستاهای کشور از حیث شرایط مکانی با یکدیگر متفاوت هستند، بازنگری و منطقی کردن شرح خدمات طرح هادی روستایی ضروری است.

۲- در تحلیل عاملی اکتشافی آسیب شناسایی شده در مرحله تهیه طرح هادی ذیل ۹ عامل با ۷۱.۲۲ درصد از واریانس، مجموعه ۲۷ گویه را تبیین می‌کند که درصد بالا و قابل قبولی است. در این مرحله مهمترین آسیب شناسایی شده «عدم انطباق طرح هادی تهیه شده با نیازهای روستاییان» است. این یافته با همه مطالعاتی که به ارزیابی یا آسیب‌شناسی تهیه طرح هادی پرداخته اند، قرابت دارد. مطالعات رسولی (۱۳۹۶)، ذوالفقاری و صیدایی (۱۴۰۱)، افراخته (۱۴۰۱)، عنابستانی و همکاران (۱۴۰۱)، خدایی استیاری و همکاران (۱۳۹۹)، کمانرودی کجوری و مجیدی (۱۳۹۶) مظفر و همکاران (۱۳۸۷) همگی بر عدم مشارکت و نیازسنجی از روستاییان اشاره کرده‌اند.

۳- در تحلیل عاملی آسیب‌شناسی مرحله تصویب طرح هادی، تعداد ۲۶ آسیب شناسایی شده ذیل ۹ عامل با ۶۸.۳۶ درصد از واریانس قرار گرفت که درصد نسبتاً بالا و قابل قبولی است. در این مرحله مهمترین آسیب شناسایی شده «نداشتن حق رای خبرگان روستایی (دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا)» در جلسه تصویب طرح‌های هادی با ۰.۷۴۸ درصد واریانس تبیین شده است. در این زمینه ذوالفقاری و صیدایی (۱۴۰۱) و وارثی و صابری (۱۳۸۸)، به آسیب «طولانی بودن زمان تصویب» اشاره شده است. لیکن مطالعات زیادی بر روی آسیب‌شناسی مرحله تصویب طرح هادی صورت نگرفته است.

۴- در تحلیل عاملی آسیب‌شناسی مرحله اجرای طرح هادی، سه آسیب به دلیل ضریب اشتراک پایین از مدل خارج شده و تعداد ۲۳ آسیب باقیمانده در ۸ عامل با ۶۳.۴۸ درصد از واریانس قرار گرفت که درصد نسبتاً بالا و قابل قبولی است. در این مرحله مهمترین آسیب شناسایی شده «عدم اتمام کامل طرح‌های هادی (اجرای غیراصولی و ناقص و نیمه تمام رهاشدن طرح)» با ۰.۷۸۹ درصد واریانس تبیین شده است. نتیجه این بخش از پژوهش با مطالعات ذوالفقاری و صیدایی (۱۴۰۱)، زارعی (۱۳۸۸)، مظفر و همکاران (۱۳۸۷)، جهانتیغ (۱۳۹۰) و کمانرودی کجوری و مجیدی (۱۳۹۶) همسو است. در این مطالعات به «عملکرد نظارتی ضعیف نهادهای محلی، افزایش قیمت زمین و برهم زدن توازن روستا، همسان فرض شدن روستاها در اجرا، عدم مشارکت روستاییان در اجرای طرح، عدم توجه به شیوه مدیریتی در اجرا و زمانبندی نادرست در اجرا و مشکلات اعتباری و مالی طرح» اشاره شده است.

ارزیابی‌های انجام گرفته از طرح هادی نشان داده است که طرح هادی، اگرچه زمینه‌ساز نظامی مکانیکی (از جمله جلوگیری نسبی از ساخت‌وسازهای غیرقانونی و کنترل زمین‌خواری، تعریف نیاز و تأمین کاربری‌ها و خدمات عمومی و نظم و نسق‌بخشی به گسترش فیزیکی) در روستا شده (عزیزپور، ۱۳۹۱، ۳)، ولی نتوانسته همسو با مصادیق طرح‌های مشابه در سطح جهانی به اهداف کلان و خرد خویش در زمینه تحقق توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی و بسترسازی برای توسعه پایدار روستایی گام راهبردی بردارد (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵، ۹۶). با توجه به رشد فزاینده تهیه و اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور، آسیب‌شناسی این طرح در بهبود هرچه بیشتر عملکرد طرح هادی مؤثر است (ذوالفقاری و صیدایی، ۱۴۰۱). چرا که آسیب‌شناسی برنامه‌ها و پروژه‌های

توسعه، می‌تواند ضمن مشخص کردن چالش‌ها، با ارائه راهکارهایی برای حل مسائل و مشکلات موجود، زمینه موفقیت هرچه بیشتر طرح را فراهم کند.

۶. نتیجه‌گیری

اثرگذاری چندبُعدی طرح هادی بر سکونتگاه‌های روستایی، ضرورت آسیب‌شناسی طرح هادی را دوچندان می‌کند؛ امر مهمی که کمتر مورد توجه پژوهشگران عرصه روستایی قرار داشته است؛ بر این اساس هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی آسیب‌های طرح هادی به تفکیک چهار مرحله مقدماتی، تهیه، تصویب و اجرا است.

مقایسه میانگین آسیب‌ها به تفکیک چهار مرحله نشان داد که آسیب‌های مرحله مقدماتی که عمدتاً ناظر بر شرح خدمات است با ۳۸۱ بیشتر از سایر مراحل است. شرح خدمات طرح هادی از بالا و توسط سازمان یا گروهی که خود را متولی امر برنامه‌ریزی کالبدی روستا می‌دانسته است، طراحی شده است. حتی در مواردی طراحان و برنامه‌ریزان اداری در زمینه روستا فاقد تخصص لازم بوده‌اند. شرح خدمات این طرح عمدتاً ماهیت کالبدی و فیزیکی دارد و ابعاد اقتصادی و اجتماعی چندان مورد تأکید نیست، بنابراین خروجی این طرح‌ها صرفاً کالبدی است. از این رو اصلاح رویکرد نظری حاکم بر طرح هادی و روش‌شناسی در مرحله مقدماتی بسیار حائز اهمیت است. عدم توجه لازم به ابعاد اقتصادی-اجتماعی، علاوه بر اینکه مانع موفقیت کامل این طرح‌ها در دستیابی به اهداف خود (اهداف کالبدی و فیزیکی) شده است، آنها را نیز از جامعیت لازم به عنوان طرح‌های جامع موردی و محلی خارج ساخته است. به همین دلیل بازنگری در محتوا و شرح خدمات با هدف حذف موارد غیرضروری و نیز جامعیت بخشی به آن و ارتقای جایگاه آنها در نظام برنامه‌ریزی و توسعه کشور ضروری است.

در مرحله تهیه طرح هادی توجه به شناخت نیازهای واقعی روستاییان، توجه به واقعیت‌های جامعه روستایی و ویژگی‌های منحصربه‌فرد هر روستا، ضعف اطلاعات پایه و مرتبط و عدم تعریف خط مشی مشخص، بهره‌گیری از رویکردهای نوین در مرحله تهیه طرح، تأکید بیشتر بر کیفیت در تهیه طرح هادی، برقراری ارتباط و پیوند مناسب بین طرح هادی و طرح‌های فرادست، و تأکید بیشتر طرح‌های هادی به مسائل زیست‌محیطی و توجه بیشتر به توانمندی‌ها و قابلیت‌های محلی در مرحله تهیه طرح هادی پیشنهاد می‌شود. اگر چه در شرح خدمات کم و بیش صحبت از مشارکت روستاییان است؛ اما در عمل مشارکت روستاییان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به امور خودشان در این طرح دیده نمی‌شود. این واقعیت، بخصوص در ارتباط با برنامه‌ریزی توسعه روستایی که تأکید عمده بر مشارکت واقعی مردم در فرایند توسعه و نظام برنامه‌ریزی دارد، نقص بسیار مهمی است و باعث شده طرح‌های هادی به دلایل گوناگون از اثربخشی و کارایی لازم برخوردار نباشند و پروژه نتواند در درک نیازهای واقعی مردم موفق باشد. اغلب مشاورین، این طور تصور می‌کردند که آنها آنچه را که مردم می‌خواهند و نیاز دارند، می‌دانند؛ درحالی‌که در حقیقت خواسته‌ها و اولویت گروه‌های مختلف کاملاً با یکدیگر تفاوت دارد. درک و آگاهی از نفع شخصی برای مردم در یک پروژه، اساسی‌ترین عامل برای مطمئن ساختن آنها در مشارکت مستمر است. در این صورت پروژه‌ها مناسب‌تر شده، سریعتر گسترش می‌یابد. این نگرش نه تنها به پایداری، بلکه به دوام طرح‌ها در آینده کمک می‌کند. در این زمینه اصلاح شرح خدمات می‌تواند ضریب موفقیت این طرح را در دستیابی به اهداف خود بهبود بخشد.

در مرحله تصویب طرح هادی تقویت نقش خبرگان محلی در جلسه تصویب، توجه بیشتر اعضای جلسه تصویب به مباحث زیست محیطی و کشاورزی، تعریف زمانبندی مشخص در جلسه تصویب، افزایش آشنایی کارشناسان حاضر در جلسه با سوابق طرح هادی روستا از طرق مختلف، تاکید بر رعایت الزامات حرفه‌ای کارشناسان حاضر در جلسه، برقراری هماهنگی میان اعضای حاضر در جلسه، استفاده از مشاوران قوی، توجه به نظرات خبرگان روستایی می‌تواند آسیب‌های شناسایی شده را کاهش دهد. بدیهی است در این ارتباط تعریف سازوکار کارشناسی شده دقیق ضرورت دارد. همچنین تخصص و علاقه‌مندی اعضای دارای حق رای و شرکت کننده در جلسه بر کیفیت جلسات تصویب این طرح‌ها موثر است.

در نهایت در مرحله اجرای طرح هادی اجرای اصولی و کامل طرح، ایجاد زیرساختهای لازم و هماهنگی در اجرای کامل طرح، توجه به کالبد بومی و ایجاد یکپارچگی در بافت روستا، زمانبندی مشخص در مورد فازهای مختلف مرحله اجرا و الزام به آن، استفاده از پیمانکاران خبره و متخصص در ساخت ابنیه روستایی، افزایش آشنایی دهیاران و روستاییان با اهداف و ضوابط طرح هادی، افزایش کیفیت پروژه‌های اجرایی و جبران خسارت ساکنین در صورت تخریب، و شناسایی پروژه‌های اولویت‌دار در روستاها و عدم پیروی از الگوی ثابت در اجرای طرح مهمترین راهکارهای پیشنهادی جهت کاهش آسیب‌های این مرحله از طرح هادی است.

در مجموع توسعه و عمران روستایی با هدف ایجاد دگرگونی در زندگی اجتماعی روستاییان برنامه‌ریزی و طراحی می‌شود، لیکن در عمل دگرگونی‌های مورد نظر کمتر حادث می‌شوند. وقتی مولفه‌هایی چون سرمایه‌های هزینه شده، زمان از دست رفته، عواید حاصل شده، آسیب‌هایی که همراه با این دگرگونی حادث شده‌اند و موارد دیگر را با بکدیگر مقایسه می‌کنیم و یکجا آنها را در نظر می‌گیریم حاصل معادله برنامه‌ریزی خیلی رضایت بخش نیست. بر این مبناست که تلاش می‌شود با نقد و آسیب‌شناسی طرح‌های هادی، که البته خود کاری بسیار مهم و اساسی و جزئی از نظام برنامه‌ریزی تحت عنوان ارزیابی، ارزشیابی و مطالعه بازخوردهاست؛ به نوعی به راهکارهایی توانمندتر در ارتباط با این طرح‌ها دست یابیم.

در زمینه محدودیت‌های پژوهش می‌توان گفت مطالعه حاضر محدود به روش آمار استنباطی (تحلیل عاملی اکتشافی و آزمون تی استیودنت) بود و به محققین در پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود از روش‌های کیفی و ژرفانگر به تبیین علی هر یک از آسیب‌های شناسایی شده و ارائه راهکارهای مناسب بپردازند. همچنین به لحاظ محدوده جغرافیایی این مطالعه محدود به شهرستان مشهد بود که پیشنهاد می‌شود در سایر استانها نیز آسیب‌های پیش روی طرح به روش کمی و کیفی مورد واکاوی قرار گیرد. در مجموع اگر چه شناخت آسیب‌های این طرح و طرح‌های مشابه، به مدیران سطوح بالاتر برنامه‌ریزی این امکان را می‌دهد که با شناسایی نقاط ضعف طرح و برطرف کردن آنها، به تدوین و برنامه‌ریزی موثرتر و سودمندتر دست یابند، اما نتایج مطالعات انجام شده کمتر مورد توجه مدیران قرار گرفته است، پیشنهاد می‌شود در این ارتباط محققین به بررسی و ارائه سازکارهای مناسب بپردازند.

منابع

- احمدیان، ر. (۱۳۸۲)، طرح‌های توسعه شهری ناکارآمد و تحقق ناپذیر، ماهنامه شهرداریها، شماره ۵۰.
- افراخته، ح.، عزیزپور، ف.، عزیزی، س. (۱۴۰۱)، ارزشیابی پیامدگرای طرح هادی در سکونتگاه های روستایی ایران مبتنی بر نگرش خبرگان دانشگاهی و دستگاه های اجرایی، مسکن و محیط روستا، ۴۱ (۱۷۸)، ۷۷-۹۲. doi: 10.22034/41.178.77
- باقلانی، ک. (۱۳۸۶). ارزیابی اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان ایلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی. دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۸). *ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی، معاونت عمران روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. تهران.*
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهرستان مشهد، (۱۴۰۰). معاونت عمران روستایی.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۸۹). دستاوردهای پژوهشی و فناوری بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و شرکت‌های تابعه. اداره کل روابط عمومی بنیاد.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (۱۳۹۹). معاونت عمران روستایی.
- تقیلو، ع.، سلطانی، ن.، آفتاب ا. (۱۳۹۵)، پیش‌ران‌های توسعه روستاهای ایران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا. ۲۰ (۴) ۲۸-۱. <https://hsm.sp.modares.ac.ir/article-21-5316-fa.html>
- جهان‌تغ، ر. (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد اقتصادی اجتماعی (مطالعه موردی: دهستان های بخش مرکزی و شیب آب دشت سیستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان).
- حق‌شعار، ل.، کول‌آبادی، ف.، نجیمی، ن.، اویسی، پ. (۱۳۹۱). *مقررات شهرسازی و معماری و طرح‌های توسعه و عمران مصوب شورایی عالی شهرسازی و معماری ایران و قوانین و آئین‌نامه‌های شهرسازی و معماری مورد عمل، انتشارات گیسوم، تهران.*
- حیدری ساربان، و.، نیرومند شیشوان، ص.، مجنون توتاخانه، ع.، نقابی، م. (۱۳۹۶). بررسی و ارزیابی نقش اجرای طرح هادی در توسعه گردشگری روستاهای توریستی؛ مطالعه موردی: روستای توریستی صور در شهرستان بناب، جغرافیا و توسعه، ۱۵ (۴۶)، ۷۹-۱۰۰. doi: 10.22111/gdij.2017.3044
- حیدری، م.، حضرتی، م. (۱۳۹۸). تحلیل و ارزیابی عملکرد دهیاری ها در پیشبرد اهداف طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان)، *مجله جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)*، ۱۷ (۶۱): ۱۷۱-۱۸۵. https://mag.iga.ir/article_248629.html
- خدایی استیاری، حسن، اسدی، علی، و امانی، فریده. (۱۳۹۹). تحلیل موانع اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان تبریز. *روستا و توسعه*، ۲۳ (۱ (پیاپی ۸۹))، ۱۵۱-۱۷۳. SID. <https://sid.ir/paper/407488/fa>
- ذوالفقاری، ا.، صیدایی، ا. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی ساختاری طرح هادی به منزله فراگیرترین طرح توسعه روستایی در ایران، نمونه: استان کرمانشاه، *مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۳۳ (۱)، ۸۵-۶۳. Doi: 20.1001.1.20085362.1401.33.1.5.3

- رسولی، ح. (۱۳۹۶). بررسی فرایند تهیه طرح هادی روستایی نمونه موردی روستای جامخانه، فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، ۲ (۱۱): ۱۹۳-۲۱۶.
- رضایی، ر.، صفا، ل. (۱۳۹۲). تحلیل مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان. مسکن و محیط روستا. ۳۲ (۱۴۲): ۴۹-۶۶. URL: <http://jhre.ir/article-1-417-fa.html>
- رضوانی، م. (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، انتشارات قومس.
- رکن‌الدین افتخاری، ع.، خلیفه، ا.، پورطاهری، م.، رحمانی فضلی، ع. (۱۳۹۵). تحلیل الگوی مدیریت برنامه‌ریزی فضایی مناطق روستایی در ایران مورد مطالعه: طرح‌های هادی مناطق روستایی استان تهران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا. ۲۰ (۳): ۶۱-۱۰۴. URL: <https://hsm.sp.modares.ac.ir/article-21-7320-fa.html>
- زارعی، ی. (۱۳۸۸). نقدی بر فرایند تهیه طرح هادی روستایی. مسکن و محیط روستا، ۲۸ (۱۲۷): ۶۵-۵۶. URL: <http://jhre.ir/article-1-61-fa.html>
- زاهدی، م.، غفاری، غ.، ابراهیمی لویه، ع. (۱۳۹۱). کاستی‌های نظری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، ۳ (۱۲): ۷-۳۰. doi: 10.22059/jrur.2013.30230
- سعیدی، ع. (۱۳۹۱). پویای ساختاری-کارکردی: رویکردی بدیل در برنامه‌ریزی فضایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱ (۱): ۱-۱۸. URL: <http://serd.khu.ac.ir/article-1-1558-fa.html>
- شکوهی بیدهندی، م.، خلیجی، ک. (۱۳۸۸). مروری بر دلایل عدم تحقق طرح‌های جامع/نمونه موردی: طرح جامع شهر بانه، نشریه منظر، ۱ (۴): ۳۵-۳۱. URL: https://www.manzar-sj.com/article_286.html
- عبدی دانشپور، ز. (۱۳۸۷). درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- عزیزپور، ف. (۱۳۹۱). ضرورت بازاندیشی فکری در تهیه طرح هادی روستایی. فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی فضایی، ۱ (۲): ۸۱-۹۰. URL: https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2165.html?lang=fa
- علینقی پور، م.، پوررمضان، ع. (۱۳۹۳). ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی. با تأکید بر طرح هادی روستایی، مسکن و محیط روستا، ۲۷ (۱۲۳): ۴۲-۴۵. URL: <https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1032715>
- عناستانی، ع.، اکبری، م. (۱۳۹۱). ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۴۴ (۴): ۸۲-۹۳. doi: 10.22059/jhgr.2013.29386
- عناستانی، ع.، جوانشیری، م. (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی در ایران. دفتر امور روستایی و امور شوراهای استانداری خراسان شمالی. بجنورد. انتشارات جهانی.
- فصیحی، ا. (۱۳۸۹). بررسی کارآمدی نظریه کارکردگرایی. مجله فرهنگی اجتماعی، ۱ (۲): ۱۰۹-۱۳۱. URL: <https://ensani.ir/file/download/article/20130115084643-9718-12.pdf>
- کمانرودی کجوری، م.، مجیدی، ا. (۱۳۹۶). آسیب‌شناسی طرح‌های هادی روستایی در جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۲ (۲): ۶۷-۷۹. Doi: 10.18869/acadpub.geores.32.2.67

- کیوانلو، ع. (۱۳۷۶). توسعه منطقه ای و ضرورت اجرای طرح‌های روستایی. مسکن و انقلاب، متون آموزشی دهیاران. SID. <https://sid.ir/paper/469702/fa>
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۱). سالنامه آماری استان خراسان رضوی ۱۴۰۱، تهران.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۱). سالنامه آماری کشور ۱۴۰۱، تهران.
- مظفر، ف.، حسینی، ب.، سلیمانی، م.، ترکاشوند، ع. (۱۳۸۷). ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران. فصلنامه علوم محیطی، ۵ (۳). https://envs.sbu.ac.ir/article_95855.html
- وارثی، ح.، صابری، ح. (۱۳۸۸). ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی روستا مطالعه موردی: روستاهای استان اصفهان. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، ۸ و ۹ مهر: ۵-۱.

- Abdi-Daneshpour, Z. (2008). An introduction to planning theories with special, first publication, Shahid Beheshti University. Printing Publishing Center, Tehran. (In Persian)
- Afrakhteh H, Azizpour F, Azizi S. (2022). Consequential evaluation of the rural guide plan in rural settlements of Iran based on the viewpoints of academic experts and executive bodies. JHRE. 41 (178), 77-92. DOI:10.22034/41.178.77. (In Persian)
- Ahmadian, R. (2003), Inefficient and Unrealizable Urban Development Plans, Municipalities Monthly, No. 50. (In Persian)
- Alinaghipoor, M., Pooramzan, I., (2014). Assessment of Effects of Implementation of Guiding Plan on Physical Development in the Central District Villages of Rasht Township, Housing and Rural Environment, 27 (123), 42-45. <https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1032715>. (In Persian)
- Anabestani, A., Akbari, M. H. (2013). Assessment of Rural Guidance plans and Its Role in Rural Physical Development from the Villagers' View (Case Study: Jahrom County). *Human Geography Research*, 44 (4), 93-110. doi: 10.22059/jhgr.2013.29386. (In Persian)
- Anabestani, A., Javanshiri, M. (2014). Physical planning of rural settlements in Iran. Office of rural affairs and affairs of North Khorasan governorate councils. Bojnord, Jahani Publications. (In Persian)
- Anabestani, A., Soleymani, Z., & Ataei, P. (2022). Challenges of Physical Planning in Iranian Villages with Emphasis on Rural Guidance [Hadi] Plans. *Journal of Research and Rural Planning*, 11 (1), 103-119. Doi: 10.22067/JRRP.V11I1.2203.1041
- Azizpour, F. (2012). The necessary of conceptual rethinking in Rural Conducting plan. *Physical Social Planning*, 1 (2), 81-90. https://psp.journals.pnu.ac.ir/article_2165.html?lang=fa (In Persian)
- Baghalani, K. (2012). Evaluation of the implementation of rural leader projects in Ilam County. Master's thesis in geography and rural planning. Faculty of Geography, University of Tehran. (In Persian)
- Bauer, S. and Budjurova, E. (Eds) (2011). Issues and challenges in rural development: compendium of approaches for socio-economic and ecological development in developing countries (Vol. 3). Germany: Margraf Publishers GmbH.
- Fasihi, A. (2010). Examining the effectiveness of the theory of functionalism. *Social Cultural Journal*, 1 (2), 109-131. <https://ensani.ir/file/download/article/20130115084643-9718-12.pdf> (In Persian)

- Haqshoar, L., Koolabadi, F., Najimi, N., Oveisi, P. (2011). Regulations of urban planning and architecture and development and construction plans approved by the Supreme Council of Urban Planning and Architecture of Iran and the laws and regulations of urban planning and architecture in practice, Gisoom Publications, Tehran. (In Persian)
- Heidari, M. T., & Hazrati, M. (2019). Analyze and evaluate the Dehyari's performance in Achieve the target of rural Hadi plan (case study: Zanjan County). *Geography*, 17 (61), 171-185. https://mag.iga.ir/article_248629.html. (In Persian)
- Heidari-Sareban, V., Niroumand Shishavan, S., Majnoony Tootakhaneh, A., & Neghabi, M. (2017). Investigation and Evaluation of the Role of Implementation of Hadi Plan in Tourism Development of Touristic Villages Case study: Savar Touristic Village in Bonab County. *Geography and Development*, 15 (46), 79-100. doi: 10.22111/gdij.2017.3044. (In Persian)
- Housing Foundation of Islamic Revolution (2009). Evaluating the effects of implementation of Hadi Rural Plan, Rural Development Deputy, Tehran, Islamic Revolution Housing Foundation Publications. (In Persian)
- Iran Statistics Center. (1401). Statistical Yearbook of Khorasan Razavi Province 1401, Tehran.
- Iran Statistics Center. (1401). Statistical yearbook of the country 1401, Tehran.
- Islamic Revolution Housing Foundation. (2010). Research and technology achievements of the Islamic Revolution Housing Foundation and its subsidiaries. General Department of Public Relations of the Foundation. (In Persian)
- Jahantigh, R. (2017), Pathology of rural leadership projects in economic and social dimensions (case study: villages in the central and Ab slope of the Sistan plain, master's thesis in the field of geography and rural planning, University of Sistan and Baluchistan. (In Persian)
- Kamanroodi Kojouri M, Majidi A. (2017). Pathology of Rural Guidance Projects on Collection and Disposal of Surface Water. *Geographical Research*, 32 (2) :67-79. Doi: 10.18869/acadpub.geores.32.2.67. (In Persian)
- Keyvanlu, A. (1997). Regional development and the necessity of implementing rural plans. Housing and revolution, educational texts of dehyaran. SID. <https://sid.ir/paper/469702/fa>. (In Persian)
- Khodaei Astiyar, H., Asadi, A., Amani, F. (2019). Analysis of obstacles to the implementation of guid plan in the rural areas of Tabriz County. *Rural and Development*, 23 (1 (series 89)), 151-173. SID. <https://sid.ir/paper/407488/fa>. (In Persian)
- Long, H., Zou, J., Pykett, J. and Li, Y. (2012), Analysis of rural transformation development in China since the turn of the new millennium. *Journal of Applied Geography*, 31 (9), 1094-1105. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2011.02.006>
- Mozaffar, F., Hoseini, S. B., Soleimani, M., & Tarkashvand, A. (2008). Impact Evaluation of Implementation of Rural Guide Plans on Environment of Rural Areas. *Environmental Sciences*, 5 (3), -. https://envs.sbu.ac.ir/article_95855.html. (In Persian)
- Podmaniczky, B. (2008). Evaluating rural development: a critical investigation of thchniques and objectives used to assess the leader program of the EU in hungry. Budapest: CEU.

- Rasoli, H. (2016). Investigating the process of preparing a rural guide plan for the case study of Jamkhane village, *Journal of Geographical new studies, Architecture and urbanism*, 2 (11). 193-216. (In Persian)
- Rezaei. R., Safa, L., (2013). Analyzing the Difficulties of Implementing the Rural Guide Plan in the Rural Regions of the Zanjan Township. *JHRE*. 32 (142), 49-66. URL: <http://jhre.ir/article-1-417-fa.html>. (In Persian)
- Rezvani, M. (2011). An introduction to rural development planning in Iran. Tehran. Qhoomes publication. (In Persian)
- Roknodin-Eftekhari A., Khalifeh E, Pourtaheri M, Rahmani-fazli A. (2016), Analyzing of the spatial planning management's pattern of rural regions in Iran, case study: Rural Development Plans of Tehran Province. 20 (3) :61-104. <https://hsmmp.modares.ac.ir/article-21-7320-fa.html>. (In Persian)
- Saidi A. (2012). Structural-Functional Dynamism: An Alternative Approach to Spatial. *serd* 2012; 1 (1) :1-18 .URL: <http://serd.khu.ac.ir/article-1-1558-fa.html>. (In Persian)
- Shijie, J., Liyin, S. and Li, Z. (2012), Empirical study on the contribution of infrastructure to the coordinated development between urban and rural areas. *Procedia Environmental Sciences*, No. 11, Vol. 4, 1113- 1118. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2011.12.168>
- Shokohi-bidhendi, M. S., & khaliji, K. (2010). -. *MANZAR, the Scientific Journal of landscape*, 1 (4), 31-35. https://www.manzar-sj.com/article_286.html. (In Persian)
- Taghilo A A, Soltani N, Aftab A. (2017), Propellants of rural development in Iran; 20 (4) :1-28. <https://hsmmp.modares.ac.ir/article-21-5316-fa.htm>. (In Persian)
- Varesi, H. Saberi, H. (2009). Evaluation of rural leadership plans in the physical development of the village, a case study: villages of Isfahan province. *Proceedings of the first national conference on rural housing and physical development*, Zahedan, October 8 and 9: 1-5. (In Persian)
- Zahedi, M. J., Ghaffari, G., & Ebrahimilouye, A. (2013). Theoretical Deficiencies of Rural Development in Iran. *Journal of Rural Research*, 3 (12), 7-30. doi: 10.22059/jrur.2013.30230. (In Persian)
- Zarei, Y. (2009). A Critical View to the Process of Rural Guide-plan Provision. *JHRE*. 28 (127), 56-65. URL: <http://jhre.ir/article-1-61-fa.html>. (In Persian)
- Zolfaghari, A., & seidaei, E. (2022). Structural Pathology of Hadi Plan as the Most Comprehensive Rural Development Plan in Iran (Case Study: Kermanshah Province). *Geography and Environmental Planning*, 33 (1), 63-88. doi: 10.22108/gep.2021.129436.1437. (In Persian)